

MAART 1976

tijdschrift

vereniging

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE HEIDE MAATSCHAPPIJ

**Studiebijeenkomst
School in Bos**

**KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE
HEIDE MAATSCHAPPIJ**

Vereniging ten algemene nutte onder hoge
bescherming van
H.M. de Koningin
Z.K.H. de Prins der Nederlanden
en H.K.H. Prinses Beatrix

Redactie:

Dr. J.A.H. Hendriks, redacteur
H. van der Geld, hoofd redactie-bureau

**Redactie, administratie,
advertentie-exploitatie:**

Lovinklaan 1, Arnhem
Telefoon 085-430711
Girorekening 2604301

Contributie:

f 20,- per jaar (minimum)

Losse nummers – voor zover nog voorradig –
verkrijgbaar door overmaking van f 2,50 op
onze girorekening, onder vermelding van het
gewenste

Advertentietarieven:

Op aanvraag verkrijgbaar
Lid NOTU

INHOUD

Pagina

Ten geleide	85
Studiebijeenkomst School in Bos . . .	86
School in Bos in breder perspectief door Dr. N.J.M. Nelissen	92
Milieu-educatie en leerplanontwikkeling door Drs. G.H. Bent	104
Milieu-educatie als deel van gemeentelijk milieubeleid door Drs. G.J.A. Schampers	107
Milieu-educatie en natuurbeheer door G.J. Jutten	113
Internationaal Milieujournaal door Martin Uitvlugt en Gerard Kerkvliet	126
Nieuws in het kort door H. van der Geld	129
Planologisch nieuws	134
Landbouwkroniek	136
Uit de vereniging	139
Boekbespreking	140
Ontvangen publikaties	144

Bij het omslag:
School in Bos, een praktische vorm van milieu-
educatie.

87e jaargang nr. 3

In het kader van de doelstelling van de Vereniging wil dit Tijdschrift zo objectief mogelijke voorlichting geven over de kwaliteit van het fysieke milieu en de menselijke omgeving. Wij willen een forum bieden om de gedachtenwisseling en de meningsvorming hierover te bevorderen. De verantwoordelijkheid voor deze bijdragen en artikelen blijft bij de auteurs.

Ten geleide

Onze Vereniging bouwt aan een traditie, namelijk jaarlijks studiedagen te organiseren over onderwerpen in het kader van haar beleidsplan.

- In 1974 was dat een onderwerp uit de sector landinrichting. Het feit dat de ruilverkavelingswet vijftig jaar bestond, bood gelegenheid te spreken over actuele problemen en de toekomstige ontwikkeling in de landinrichting.

- In 1975 – 11 en 12 december – werd het project School in Bos uit de sector milieubesef als onderwerp gekozen.

- Zoals inmiddels bekend, zal in 1976 – op 6 oktober – de sector woonomgeving aandacht vragen.

De studiedag School in Bos – of „School in Landschap“ zoals thans wordt bepleit – richtte zich tot een bijzonder gehoor. Immers na vier jaren praktijkervaring moest voor de verdere ontwikkeling van dit project een gerichte belangstelling ontstaan, die kan leiden:

- tot opname van dit project in het gemeentelijk milieubeleid;

- tot integratie in de leerplannen van het onderwijs;
- tot het verwerven van meer mogelijkheden tot praktijk in het natuurbeheer.

Daarom ook werden vertegenwoordigers uit deze drie groeperingen uitgenodigd te luisteren naar een aantal deskundige inleiders en over het geleide van gedachten te wisselen. Voor dit intensieve beraad was een dag niet genoeg, zodat werd besloten de avond eraan voorafgaand in de studiebijeenkomst te betrekken.

Ons Tijdschrift wil aan alle leden informatie geven over het Verenigingsgebeuren. Dus zeker ook over deze studiedagen!

De verslaglegging van de studiedag in 1974 werd, gezien de omvangrijke kopij, over vier nummers van het Tijdschrift verspreid, want het betrof hier niet alleen de studiedag, maar ook de uitslag en de bekroonde inzendingen van de prijsvraag.

Voor de studiedag School in Bos is het technisch mogelijk het verslag in één nummer te bundelen, zoals de deelnemers verzochten.

Als redactie verontschuldigen wij ons tegenover die lezers die wellicht vinden dat dit nummer hierdoor te veel van één onderwerp geeft. Wij hopen dat ook zij achteraf, met de congressisten, erkentelijk zullen zijn dat deze informatie over School in Bos voor naslag en herlezen, gebundeld ter beschikking is. Dit herlezen is bij voorbeeld aan te bevelen voor de karakteristiek van School in Bos: een beschrijving door een belangstellende buitenstaander gegeven – het cursieve gedeelte in

de rede van Dr. Nelissen.

De gebruikelijke variatie in ons Tijdschrift is in dit nummer dus niet mogelijk. Wel zijn de vertrouwde vaste kronieken opgenomen, evenals het Verenigingsnieuws en de boekbesprekingen. Maar andere bijdragen konden niet worden geplaatst. Zelfs de artikelen in de series over Levend Groen en Woonomgeving moesten opschuiven.

Toch geloven wij als redactie dat dit speciale nummer levendig over de mensomgeving rapporteert.

Uw redacteur was, uiteraard, wel aanwezig op de studiebijeenkomst. Maar de – snelle – verslaggeving danken de lezers mede aan de heer J.A. van Kruijssen, die niet alleen de dienstregeling 1975 van de School in Bos-woeken verzorgde en daarmee ook al weer bezig is voor het seizoen 1976, maar daarnaast tevens deze studiedagen voorbereidde en de interne organisatie op die dagen voor zijn rekening nam – waarvoor hulde!

Al lezende zult U zelfs de kordate, maar toch sprankelende leiding van de (dag)voorzitter proeven en U als het ware bijna bij het gebeuren aanwezig voelen.

Bijna ... want in dit verslag konden enkele belangrijke aspecten niet worden weergegeven. Dit betreft ten eerste de stemming bij de informele nagesprekken op de tussenavond, die tot een sterk verhoogde motivatie leidden.

Nog belangrijker – en wellicht het essentiële van deze studiedagen – waren de besprekingen in zes discussiegroepen na de ochtendinleidingen. In twee zittingen, vóór en na de lunch, is toen zeer diepgaand over de inleidingen en stellingen van gedachten gewisseld. Wat er uit de enthousiaste groepen aan aanbevelingen en opmerkingen naar voren is gekomen is door drie rapporteurs bondig samengevat en in het verslag vermeld.

Als deelnemer aan de dagen en als betrokkene bij dit hartverwarmende project constateer ik met vreugde dat deze studiebijeenkomst een succes is geworden.

„School in Landschap“ heeft nu voor zijn verdere ontwikkeling nieuwe stimulansen ontvangen.

Later – ook weer in dit Tijdschrift – zal de belofte van (dag)voorzitter D. Bouman worden ingelost dat de werkgroep, na een gedegen beoordeling en afweging van alle aanbevelingen, kritiek en opmerkingen, de door haar getrokken conclusies en te nemen acties aan U zal mededelen.

JH

Studiebijeenkomst School in Bos

Op 11 en 12 december 1975 organiseerde de werkgroep School in Bos, in het Evert Kupersoord te Amersfoort, een studiebijeenkomst over de natuurwerkweken waarmee zij nu vier jaar praktische ervaring heeft opgedaan. Het verslag van deze bijeenkomst volgt hierna.

Voor de belangstellende lezer echter eerst nog even het waarom en hoe van deze, in het milieubeleid van onze Vereniging passende gebeurtenis.

De werkgroep School in Bos meent dat de verdere ontwikkeling van haar project gebaat is bij:

- opname in het milieubeleid van gemeentelijke overheden;
- integratie in de leerplannen van het basisonderwijs;
- uitbreiding van de mogelijkheden in de praktijk van het natuurbeheer.

Zij acht, om dit te kunnen bereiken, medewerking nodig van:

- gemeentebesturen – wethouders, raadscommissies, afdelingen onderwijs ter secretarie;
- onderwijskundigen – inspecteurs, leerkrachten;
- (school-)biologen, natuur- en milieuconsulenten;
- natuurbeheerders – overheid en particulieren.

Vertegenwoordigers uit deze groeperingen – samen ongeveer 100 in getal – hebben een avond en een dag intensief met elkaar gesproken over de meest praktische wijze van werken voor de beoogde uitbreiding van deze vorm van milieu-educatie. Zij deden dat op basis van inleidingen en stellingen van deskundige inleiders.

De ontwikkeling van School in Bos

Daar niet alle deelnemers aan de studiebijeenkomst het project School in Bos uit persoonlijke ervaring kenden, werd hen bij de conferentiestukken ook een kort historisch overzicht van de School in Bos-ontwikkeling toegezonden. Hoewel de regelmatige lezers van het Tijdschrift door middel van hierin gepubliceerde berichten de geschiedenis globaal voor ogen zullen hebben, lijkt het ons juist het gedrukte verslag van de studiebijeenkomst tevens te openen met die ontwikkelingsschets.

1965

Ing. E.S.J. Schut, toen hoofd Voorlichting Heidemaatschappij, thans milieuconsulent gemeente Deventer, maakt in West-Duitsland kennis met het werk in de „Jugendwaldheime“. Met medewerking van praktijkmensen uit het natuurbeheer biedt de westduitse overheid hier aan schoolklassen de gelegenheid tot het volgen van praktisch onderricht in de (veld)biologie.

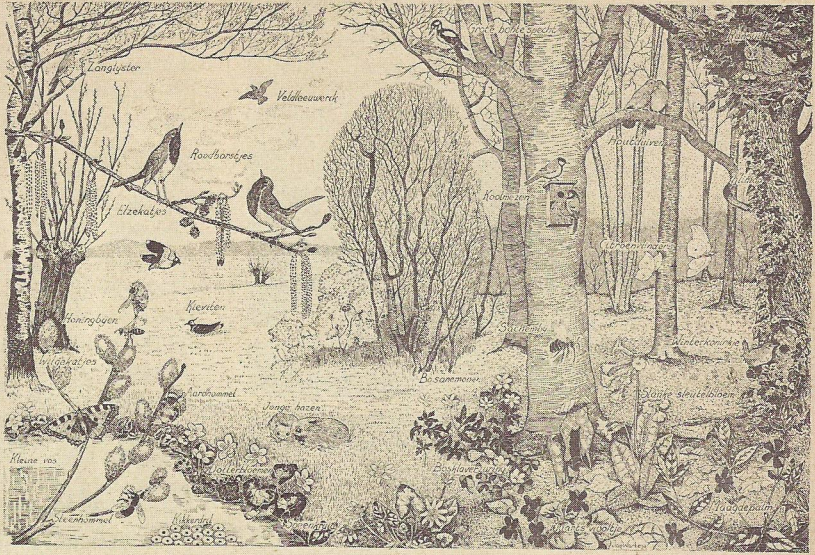
1967

Op verzoek van de heer Schut roept een der toenmalige directeuren van de Heidemaatschappij – Ir. J.A. Eshuis – een aantal nederlandse deskundigen op het gebied van natuurbeheer, milieu-educatie, biologie-onderwijs en recreatie bijeen. Deze deskundigen vormen de „Commissie Schoolbossen c.a. in Nederland“ en onderzoeken de mogelijkheid om in Nederland tot een vorm van praktisch biologie-onderwijs te komen.

1970

De commissie Schoolbossen c.a. presenteert de nota School en Landschap en pleit daarin voor het spoedig tot stand komen in Nederland van bosverblijfcentra. Doel is: de kinderen te laten meebelevan wat natuurbeheer in de praktijk zeggen wil om hen daardoor tot het inzicht te brengen dat zij zelf mede een rol kunnen spelen bij het instandhouden van een gezonde leefomgeving. De nota, aangeboden aan autoriteiten op het gebied van natuurbeheer en onderwijs, heeft niet het door de

OORKONDE

De deelnemers aan een School in Bos-week ontvangen deze oorkonde, met achterop de volgende tekst: „Je hebt getoond dat je bereid bent om de natuur helpen bewaren. Je weet nu hoe nodig dat in ons land is. Omdat je dit weet, werd deze oorkonde aan je uitgereikt. We vertrouwen erop dat je zuinig zult blijven op wat buiten groeit en bloeit. Help mee de natuur te beschermen.“

samenstellers beoogde effect van een daadwerkelijke reactie waarmee theorie tot praktijk zou kunnen worden.

1972

Het stilzwijgen van de overheid brengt een lid van de commissie, Ing. D. Bouman, directeur van de Dienst Landelijke Eigendommen in de gemeente Apeldoorn, ertoe aan de Commissie Schoolbossen c.a. voor te stellen zelf het initiatief te nemen om de theorie in de praktijk te brengen. De heer Bouman stelt werkmogelijkheden in een van de Apeldoornse natuurgebieden en begeleiding door praktijkmensen ter beschikking. De Heidemaatschappij stelt zich garant voor eventuele financiële tekorten.

Uit de grote Commissie Schoolbossen c.a. wordt een (viervans)werkgroep School in Bos geformeerd die deze proef zal trachten te realiseren. Behalve de heer Bouman, hebben hierin zitting: Dr. Ir. J.A.H. Hendriks, directeur van de Heidemaatschappij, Ing. E.S.J. Schut, milieuconsulent te Deventer, en H. Wals, directeur Haagse Dienst voor School- en Kindertuinen.

De eerste – experimentele – werkweek School in Bos heeft in Apeldoorn plaats in april 1972. Deelnemers ca 100 leerlingen van twee Amsterdamse hartje-stad scholen. De Nederlandse Jeugdherberg Centrale stelt de Jeugdherberg te Apeldoorn tegen een gereduceerd tarief ter beschikking. De proef

slaagt – zij het dat er enkele schoonheidsfoutjes te verbeteren zijn. Na zorgvuldige evaluatie verschijnt eind 1972 het verslag van deze werkweek, door de werkgroep ondertiteld als „een bewijskrachtig verslag van een testcase“.

1973

Begin 1973 wordt bovengenoemd rapport wederom aan verschillende autoriteiten aangeboden. Een gesprek met CRM, Onderwijs en Wetenschappen en Landbouw wordt toegezegd. De werkgroep besluit het experiment van 1972 te herhalen. Deelneming ca 60 leerlingen van één Amsterdamse school. De voorbereiding op school wordt, vergeleken met 1972, wat geïntensiveerd. Wederom is Apeldoorn „gastheer“.

Eind 1973 krijgen de contacten met CRM, O. en W. en Landbouw inhoud: als de werkgroep kans ziet zelf de benodigde financiële middelen bijeen te brengen, mag ze proberen in 1974 het aantal werkweken uit te breiden. Praktijkmensen uit het natuurbeheer in dienst van de overheid mogen – als dit zich met hun werkzaamheden verdraagt – de deelnemende scholen tijdens de werkweken begeleiden. Inspecteurs L.O. mogen voor deelneming aan deze werkweken de zogenaamde roosteronthefving verlenen. Door de werkgroep formeel op te nemen in haar ruimer beleid ter bevordering van het

„Doel is: de kinderen te laten meebelevan wat natuurbeheer in de praktijk zeggen wil.“

milieubesef in ons land, kan de vereniging Koninklijke Nederlandsche Heide Maatschappij voor School in Bos behalve mankracht ook een jaarlijkse basisfinanciering van f 50.000 verstrekken. Het Nationaal Jeugd Fonds stelt voor 1974 eveneens f 50.000 beschikbaar.

1974

De vereniging KNHM trekt een stafmedewerker aan – J.A. van Kruijssen, secretaris werkgroep School in Bos – die belast wordt met de voorbereiding en landelijke coördinatie van een serie werkweken in 1974. Door enthousiaste medewerking van de Dienst Landelijke Eigendommen te Apeldoorn, Staatsbosbeheer Overijssel (Nijverdal) en Drente (Dwingelo), Stichting Het Noordbrabants Landschap (Bergen op Zoom), de Haagse Dienst voor School- en Kindertuinen (buitencentrum Wilhelminaoord) en de Koninklijke Houtvesterij het Loo (Kroondomein) slaagt de werkgroep erin vijftien werkweken – 843 deelnemende leerlingen – te organiseren. De eigen bijdrage kan tot f 50,- per deelnemer beperkt blijven. Teneinde de reproduceerbaarheid voor volgende jaren op te voeren, wordt elke werkweek extra bemand met een assistent-projectleider, een praktikant van de Bosbouw en Cultuurtechnische School en twee stageaires van verschillende pedagogische academies – derdejaars die de aantekening biologie gaan halen. Op uitnodiging van de werkgroep bezoekt een groep autoriteiten een „open dag“

tijdens een van de najaarswerkweken te Apeldoorn.

Eind 1974 verschijnt de derde nota, die wederom aan de autoriteiten wordt aangeboden. In een gesprek op het ministerie van CRM wordt de mogelijkheid van overheidssubsidie oriënterend besproken.

1975

Uit de „Aktie Natuur“ krijgt de werkgroep f 50.000 als aanvulling op de basisfinanciering van de KNHM. Staatsbosbeheer Noord-Holland (Texel), Drente (Borger-Gieten) en Gelderland (Overasselt) zorgen voor drie nieuwe werkgebieden.

In totaal konden dit jaar achttien groepen samen 1000 deelnemers – een werkgroep School in Bos meemaken. Hierbij mogen worden opgeteld de ca 1500 Haagse scholieren die de door de Haagse Dienst voor School- en Kindertuinen geheel op eigen kracht georganiseerde werkweken School in Bos in Wilhelminaoord bezochten. De werkgroep School in Bos stelt een nota op over de verdere ontwikkeling van het project en biedt deze aan de staatssecretaris van CRM aan.

In het voorjaar bezoekt de Staatscommissie voor Natuurbeschermingseducatie een der projecten in Nijverdal. In zomer en najaar volgen verdere gesprekken met CRM. CRM erkent de betekenis van School in Bos door voor de verdere ontwikkeling van dit project in 1976 financiële steun toe te zeggen. Op een studiebijeenkomst in december brengt de werkgroep ca 100 belanghebbenden en belangstellenden bijeen, teneinde samen met hen na te gaan hoe het project School in Bos verder kan worden ontwikkeld.

De huidige samenstelling van de Werkgroep „School in Bos“

Voorzitter:

D. Bouman, Apeldoorn

Vice-voorzitter:

Ing. E.S.J. Schut, Gorssel

Secretaris:

J.A. van Kruijssen, Rheden

Leden:

Dr. Ir. J.A.H. Hendriks, Oosterbeek

P.J. Steltman, Amsterdam

H. Wals, 's-Gravenhage (adviseur)

Welkomstwoord Mr. W.J. Geertsema

Om 20.00 uur heette Mr. W.J. Geertsema, voorzitter van de vereniging KNHM, de deelnemers welkom met de volgende woorden:

Dames en heren,

De Koninklijke Nederlandsche Heide Maatschappij stelt het bijzonder op prijs vanavond en morgen uw gastvrouw te mogen zijn.

Als voorzitter van deze vereniging ten algemene nutte heet ik u daarom van harte welkom op deze werkconferentie.

De KNHM is bijzonder dankbaar dat een uit haar midden geboren initiatief zich – dank zij de zorg en betrokkenheid, eerst van de commissie Schoolbossen en daarna van de werkgroep School in Bos – zodanig kon ontwikkelen, dat nu zo'n honderd genodigden onze oproep tot gezamenlijk

Mr. W.J. Geertsema, voorzitter KNHM: „Ook deze bijeenkomst is bedoeld als een praktische ontmoeting van mensen en meningen.” Foto „Bell”.

„De KNHM is bijzonder dankbaar dat een uit haar midden geboren initiatief zich... zodanig kon ontwikkelen.”

beraad over de uitbouw van dit werk positief hebben willen beantwoorden. Temidden van de andere activiteiten waarmee wij als vereniging hopen bij te dragen aan een gezonde menselijke samenleving, neemt School in Bos een belangrijke plaats in.

Uw aanwezigheid hier stimuleert ons eens te meer om op de ingeslagen weg voort te gaan.

Geheel in de sfeer van de manier van werken in onze vereniging is ook deze bijeenkomst bedoeld als een praktische ontmoeting van mensen en meningen. Dit welkomstwoord wil ik dan ook kort houden; ik wens u een vruchtbaar gesprek toe en geef thans de leiding van deze bijeenkomst graag in handen van één der practici van het eerste uur, de heer Bouman, voorzitter van de werkgroep School in Bos.

Openingswoord Ing. D. Bouman

Dames en heren,
Vooreerst dank ik de heer Geertsema, namens u allen, voor zijn welkomstwoorden. Zijn aanwezigheid geeft ons het vertrouwen dat wij het heilzame werk, waarvoor wij bijeen zijn, nog enige jaren kunnen voortzetten, alvorens de centrale overheid, hetzij CRM, hetzij Onderwijs, of beide, ons ruimschoots tegemoet komen.

Het is op deze avond een trieste bijkomstigheid te moeten berichten dat de geestelijke vader van het project School in Bos, de heer Bert Schut, niet aanwezig kan zijn wegens ernstige ziekte van zijn vrouw. Mag ik beginnen u allen hartelijk welkom te heten, namens de werkgroep School in Bos. U kent deze heren; althans wanneer u de

Ing. D. Bouman, voorzitter werkgroep School in Bos: „Wij zijn hier bijeen... om het uitbouwen van School in Bos te bevorderen.” Foto „Bell”.

tijd heeft kunnen vinden de in ruime mate verstrekte documentatie te raadplegen. Allen hebben zich in de loop van de achter ons liggende jaren beziggehouden met aspecten die vroeger niet zo duidelijk als nu worden gerangschikt onder de begrippen natuur-educatie en milieu-educatie. Enkelen zijn er speciaal voor opgeleid, anderen hebben zich op dit terrein begeven teneinde de van de natuur vervreemde mens die in het veld werd ontmoet, aan de hand te nemen in de overtuiging dat hem de ogen moesten worden geopend.

Deze heren hebben zich in hun dagelijks werkterrein beziggehouden met de media school- en kindertuinen, kinderboerderijen, lescentra voor biologie-onderwijs, boomfeestdagen, natuurpaden, excursies, lesbrieven voor onze kinderen in het basisonderwijs. Kortom, gerichte natuur-educatie; al die goede pogingen die in ons vollopend Nederland, de mens ervan moeten doordringen dat natuurbescherming zelfbescherming is, maar ook karaktervormend en uiterst creatief.

Tegenover onze werkgroep zit u, een groot aantal genodigden uit kringen van het

onderwijs, uit de kringen van het natuurbeheer, het bosbeheer, de schoolbiologen, de hoofden van de stedelijke groenvoorzieningen, mijn collega's.

Ik begroet u allen.

De officiële vertegenwoordiger van de Staatssecretaris van CRM, de heer Pieters, die ik deze avond gaarne had begroet, heeft laten weten, eerst morgen in ons midden te kunnen zijn. Ook spijt het ons de heer van Griethuysen, onze eerste gids in het immense gebouw van CRM in Rijswijk, wegens ziekte niet welkom te kunnen heten. Gaarne wil ik speciaal begroeten Dr. Nelissen, die ons hedenavond zal inleiden over milieu-educatie, milieubesef en milieubeleid. Wij hopen dat hij ons project School in Bos een voldoende zal willen geven, wanneer wij beloven dat wij de eventuele correcties op ons thema met grote aandacht zullen bestuderen.

Ik kan geen vrijheid vinden na te laten enige heren in mijn speciale begroeting te betrekken.

Het zijn een aantal nederlandse deskundigen op het gebied van natuurbeheer, milieu-educatie en recreatie die in 1967 om de grote tafel werden genood op het kantoor van de Nederlandsche Heidemaatschappij in Arnhem, om onder leiding van een der toenmalige directeuren, Ir. Eshuis, te beluisteren, wat Bert Schut in duitse wouden had opgespoord.

Ik begroet derhalve de hier aanwezige leden van de toenmalige Commissie Schoolbossen (cum annexis) in Nederland die in 1970 de nota „School en Landschap” produceerden: de heer Ir. Dieleman, enige jaren voorzitter in de „brainstorming”, de heer van Haalen, hoofdconsulent van de Stichting Ruimte voor de Jeugd, die ons niet vergat en ons later binnenleidde in het bestuur van het Nationaal Jeugdfonds, voorwaar een lucratieve ontmoeting, en de heer Hut van de ANWB die zijn kennis met betrekking tot de landgoedkampen in ons midden legde.

Wij zijn hier bijeen, dat zal u duidelijk zijn, om het uitbouwen van School in Bos te bevorderen. Wij hopen dat te bereiken door gebruik te maken van de kennis en het inzicht van de deelnemers.

Met uw meningen kunnen wij, de werkgroep, beter werken, maar wij kunnen ook met de nieuw verworven kennis

belangengroepen laten benaderen. U zult tijdens deze werkconferentie – want er moet een beetje worden gewerkt – bemerken dat in uw gezelschap al vele gelovigen vertoeven. Zij zullen u willen bekeren, neem ik aan, doch nu ik u daarvoor heb gewaarschuwd heeft uw eindoordeel meer waarde voor ons. Wanneer u evenwel zoudt zeggen: „Ik moet het eerst nog zien“, dan kunnen wij daar nu niet aan voldoen.

Ik hoop evenwel dat u deze studiebijeenkomst niet ervaart als één van de vele vergaderingen van gespreksgroepen, waarin ingewikkelde filosofieën als juist worden gekenmerkt, maar die de doorsnee-burger nimmer bereiken.

Er wordt immers zoveel gesproken, geschreven, gewenst en bedacht om de mens milieubewuster te maken, maar het lijkt erop dat reeds te veel mensen in deze technocratische maatschappij het zicht op zichzelf hebben verloren en de meeste gedachten en ideeën steeds weer doen veranderen.

Ditmaal zijn wij aan iets begonnen dat ertoe zal leiden – daarvan zijn wij door ervaringen overtuigd – de van de natuur vervreemde *jonge* mens van een aantal wetenswaardigheden te doordringen door hem die op speelse wijze bij te brengen en hem een blijmakende kennis te doen verwerven. Nu ja, blij ... in het verslag van

een elfjarig Amsterdams meisje lees ik: „om kwart over negen reed de bus weg, terug naar Amsterdam, ik moest eigenlijk een beetje huilen.“

Dames en heren,

Het verslag van deze studiebijeenkomst verschijnt in het Tijdschrift der Koninklijke Nederlandsche Heide Maatschappij. Het wordt de deelnemers toegezonden.

Tenslotte wil ik uw speciale aandacht vragen voor een tentoonstelling van het School in Bos project- Texel in deze zaal. De ontvangende natuurbeheerder, de heer van Groeningen van het SBB, en het hoofd van de deelnemende school, de heer Kolling, zijn aanwezig om u de gevraagde uitleg te geven.

Met uw welnemen zou ik mij tot deze enkele woorden willen beperken. Ik verwacht meer van de resultaten van de inleidingen en de gespreksgroepen die zich over de stellingen of, zo u wilt, de gewetensvragen zullen buigen, dan dat u langer naar mij zoudt luisteren. Hoezeer u ook, in onze ogen, het meest ideale klankbord vormt.

In de hoop dat deze studiebijeenkomst aan onze verwachtingen zal beantwoorden, verklaar ik hem geopend en geef het woord aan onze eerste inleider, Dr. Nelissen, wetenschappelijk hoofdmedewerker van het Sociologisch Instituut van de Universiteit Nijmegen.

„De voorbereiding op pool wordt... geïntensiverd.“

door DR. N.J.M. NELISSEN *

Inleiding

Een verantwoord inzicht in zaken wordt vaak pas verkregen wanneer men bepaalde verschijnselen plaatst binnen het ruimere kader waarvan ze deel vormen. Zo kan men bij voorbeeld pas goed begrijpen wat een lezing is wanneer men deze ziet in het kader van een studiedag en deze studiedag op zijn beurt als een onderdeel van een geheel van publiciteitsactiviteiten en vervolgens weer als een onderdeel van nog een groter geheel, enzovoort. Deze gedachte kwam bij mij op toen ik van de zijde van de werkgroep School in Bos het verzoek kreeg om een algemene inleiding te houden over milieubesef en milieu-educatie. School in Bos is zo'n concreet initiatief dat naar mijn mening pas dán op zijn juiste waarde kan worden geschat, wanneer men dit ziet in het bredere perspectief van milieu-educatie, milieubesef en milieubeleid. Mijn inleiding moest, zo werd het althans gesteld, als „opwarming“ fungeren voor de meer concrete besprekingen die morgen zullen plaatsvinden. Iemand stelde zelfs dat de mensen er wakker van moesten liggen. Nu geloof ik dat een dergelijke opgave, althans voor mij, wat té ambitieus is en dat ik mij er gelukkig bij prijs wanneer vanavond reeds een kader geschapen kan worden dat voldoende geruststellend is om de morgen te bespreken onderwerpen in het juiste kader te kunnen zien.

Ik ben van plan vanavond de volgende zaken aan de orde te stellen:

1. De noodzaak van een geïntegreerd milieubeleid.
2. Milieubesef als een wezenlijk onderdeel van zo'n milieubeleid.
3. Milieu-educatie als een specifieke vorm van het bevorderen van milieubesef; en tenslotte
4. School in Bos als een specifieke vorm van milieu-educatie.

De grote lijn in mijn inleiding is dus een schets van groot naar klein, meer in concreto: van een geïntegreerd milieubeleid

tot School in Bos. Dat ik af en toe grote sprongen moet maken zal, hoop ik, niemand verbazen. In de werkgroepen morgen zal alle gelegenheid bestaan deze sprongen op eigen manier over te doen en de hindernissen te ervaren die bij zulk hinkstap-sprongwerk om de hoek komen kijken.

Noodzaak van een geïntegreerd milieubeleid

Als eerste onderwerp dus de noodzaak van een geïntegreerd milieubeleid. Al met al is het nog niet zo lang geleden dat de milieuproblematiek tot het maatschappelijk bewustzijn is doorgedrongen. De altijd in de historie sporadisch voorkomende helderziende geesten die alles altijd al van tevoren zagen aankomen, niet te na gesproken, mogen wij stellen dat de meer gerichte discussies omtrent de milieuproblematiek toch pas in de loop van de jaren zestig goed van de grond zijn gekomen. Met name de geruchtmakende studies van Carson over de dode lente, van de Ehrlichs enkele jaren later over het ongestuurde ruimteschip aarde en niet te vergeten de publikaties van de Club van Rome hebben voor een aanzienlijke verbreding van de belangstelling voor de toekomst van het leefmilieu zorg gedragen. Ook de vele milieu-actiegroepen die inhaakten op allerlei bedreigingen van landschap, specifieke biotopen en natuurgebieden hebben op hun eigen manier de aandacht op de milieuproblematiek gevestigd. Als men daaraan toevoegt dat juist ook sedert het begin van de jaren zestig de calamiteiten inzake het milieu zich frequenter en op grotere schaal gingen manifesteren, dan zijn daarmee enkele factoren uit een oorzakencomplex aangeduid die aan de actualiteit van de milieuproblematiek ten grondslag liggen.

De reacties op de milieucrisis droegen het van andere situaties bekende karakter, dat wil zeggen, het mobiliseren van de waakzaamheid, het organiseren van lezingen en congressen, het op touw zetten

* Sociologisch Instituut Katholieke Universiteit Nijmegen.

van acties, het inschakelen van verenigingen en jeugdorganisaties, het geven van publiciteit door middel van televisie, radio, krant en andere periodieken, het ontwikkelen van een specifieke wetgeving, het in het leven roepen van een specifiek ministerie en specifieke diensten, enzovoort. Het spontane en ongeorganiseerde karakter van de reacties op deze plotseling opdoemende volksvijand, droeg zeer veel kenmerken van iets dat we tegenwoordig wel „paniekvoetbal” noemen. Niet zonder reden dat sinds kort een herbezinning plaats vindt op de juistheid van het gevoerde milieubeleid. In brede kring begint de idee gepost te vatten dat milieubeleid niet geïsoleerd mag en moet worden gezien van met name het sociale en economische beleid. Dit houdt in dat milieubeleid een onderdeel dient te zijn van een meer generaal beleid inzake ons gehele leefmilieu. De plaats die het milieubeleid in dit grotere beleid zal innemen, geeft ons een aardige indicatie over hoe serieus wij het eigenlijk menen met het milieu. Zeker in situaties waar de hoogconjunctuur niet meer sfeerbepalend is, maar waar economische depressies en stagnerende wereldhandel het kader vormen waarbinnen het milieubeleid inhoud en vorm moet krijgen.

De noodzaak van een geïntegreerd milieubeleid is iets dat automatisch resulteert uit de kennis dat milieu, welvaart en welzijn onverbrekelijk met elkaar verbonden zijn. Zo'n geïntegreerd milieubeleid is er nog niet en de vraag is wanneer het zal komen.

Om misverstanden te voorkomen zij er hier op gewezen dat het niet alleen een taak is van de rijksoverheid zo'n geïntegreerd milieubeleid te ontwikkelen, maar dat dit eveneens een taak is voor bovennationale, regionale en lokale overheden.

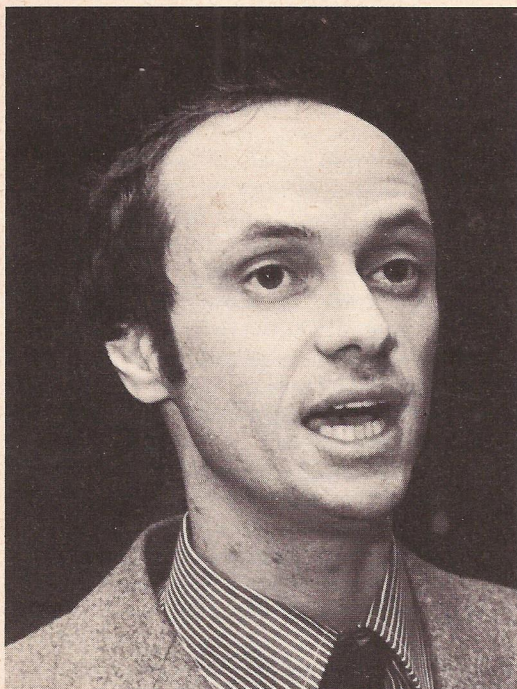
Zelfs wanneer wij even het milieubeleid isoleren van het ruimere sociaal en economisch beleid dan kunnen wij niet anders dan constateren, dat ook dit nog onvoldoende uitgebouwd is, veelal op ad hoc basis gebeurt en zich vaak eenzijdig richt op één of enkele onderdelen van het milieu. Eén van de knelpunten in dit verband is dat vaak onvoldoende de interrelatie tussen natuurlijk en artificieel milieu wordt ingezien en dat als gevolg hiervan het beleid inzake het milieu intern

nogal wat inconsistenties bevat. Voor het ontwikkelen van een op de toekomst gericht milieubeleid is het juist van groot belang de wederzijdse betrokkenheid van de natuurlijke en de door de mensen gebouwde omgeving als onderdeel te zien van één geheel, namelijk het menselijk leefmilieu. Dit houdt in dat beleidsvelden inzake wegeaanleg, ruimtelijke ordening, stedenbouw, natuureservaten, landschapsparken, landbouw, landinrichting, milieuhygiëne en vele andere onderwerpen als zelfstandige segmenten in het beleid werden behandeld, waardoor een juiste kijk op de onderlinge verwevenheid van natuurlijk en artificieel milieu verloren gaat. De periode van het paniekvoetbal moeten wij zo langzamerhand te boven zijn en de tijd van het ontwikkelen van een systematisch, een intern en extern geïntegreerd milieubeleid dient zich aan.

Milieubesef als onderdeel van een geïntegreerd milieubeleid

Hiermee kom ik bij het tweede onderwerp, namelijk het bevorderen van het milieubesef als onderdeel van een geïntegreerd milieubeleid. Men kan er lang en breed over praten, waaruit zo'n geïntegreerd milieubeleid in feite dient te bestaan. Ik dacht niet dat het hier de plaats zou zijn daar uitvoerig op in te gaan. Het enige waarop ik in dit verband zou willen wijzen, is dat het bevorderen van het milieubesef ongetwijfeld één van de onderwerpen is dat tot dit milieubeleid moet worden gerekend.

Daarmee wil ik geenszins suggereren dat het bevorderen van het milieubesef het enige, dan wel het belangrijkste onderdeel van het milieubeleid dient te zijn. Ik stel slechts dat het een wezenlijk onderdeel is en dat men over de relatieve betekenis ervan van mening kan verschillen. Nu wordt het begrip milieubesef de laatste tijd frequent gebruikt, zonder dat het in alle gevallen duidelijk is wat er precies onder wordt verstaan. Het is net zo'n woord als appeltaart, het zegt als zodanig nog niets over de inhoud, het kan een goed of slecht gebakken taart zijn. Nu zou dit geen probleem behoeven te zijn, ware het niet dat het begrip milieubesef vaak als toverformule wordt gehanteerd: het één keer uitspreken ervan is voldoende om de milieuproblematiek te laten verdwijnen.

Dr. N.J.M. Nelissen: „Van een geïntegreerd milieubeleid tot School in Bos.“ Foto „Bell“.

Zo eenvoudig ligt de zaak echter niet. In de afgelopen jaren heb ik mij wel beziggehouden met de studie van wat milieubesef is, welke betekenis het bevorderen ervan kan hebben om de milieuproblemen aan te pakken, met welke methoden het milieubesef bevorderd kan worden, hoe het milieubesef kan worden gemeten en welke effecten het bevorderen van milieubesef heeft op milieubewust gedrag. Zonder daar nu in detail op in te gaan, zou ik willen stellen dat de zaak, u had waarschijnlijk niet anders verwacht, niet zo eenvoudig ligt. In ieder geval kan men stellen dat milieubesef verder reikt dan het mooi vinden van een boom of het in extase raken voor het geluid van een kever. Milieubesef heeft te maken met een geheel van houdingen, offer- en actiebereidheid inzake het natuurlijk én artificieel milieu, alsmede de oorzaken die aan deze problemen ten grondslag liggen. Hoe het milieubesef in onze maatschappij is ontwikkeld, daarover weten wij tamelijk weinig. Dit is het gevolg van het feit dat wij tot dusverre niet over een geëigende methode beschikten om het milieubesef te meten. Onlangs heb ik een methode ontwikkeld die een eerste aanzet in deze

richting is. Op basis van allerlei overwegingen heb ik een procedure ontworpen waarbij het aan de hand van het reageren op een aantal geselecteerde beweringen mogelijk is een objectieve meting van dit milieubesef te verkrijgen. Dit meetinstrument bestaat uit een vijftal schalen van het Lickert-type, te weten: a) een milieu-actiebereidheid-schaal, b) een milieu-offerbereidheid-schaal, c) een bevolkingsproblematiek-schaal, d) een houding natuurlijk leefmilieu-schaal en e) een houding artificieel leefmilieu-schaal. Voor alle duidelijkheid wil ik hier stellen dat wanneer iemand een goed ontwikkeld milieubesef heeft, dit zeker niet in alle gevallen betekent dat hij zich ook milieubewust gedraagt. Behalve de houding, zijn namelijk ook andere factoren van invloed op het uiteindelijke gedrag, zoals de omstandigheden, de invloed van anderen en dergelijke. Zo kan het dus best voorkomen dat iemand zich niet milieubewust gedraagt, ondanks het feit dat hij veel milieubesef heeft.

Milieu-educatie als een specifieke vorm van het bevorderen van milieubesef

Ik ben nu aangekomen bij het derde onderwerp, namelijk de milieu-educatie als specifieke vorm van het bevorderen van milieubesef. Wanneer, zoals ik stel, het milieubesef een wezenlijk onderdeel dient te zijn van een milieubeleid, dan volgt daaruit noodzakelijkerwijs de vraag hoe wij dit milieubesef kunnen bevorderen, met andere woorden welke wegen, welke methoden zijn er om het milieubesef te stimuleren. In principe zijn er talrijke vormen, variërend van boomplantdagen, lesbrieven, natuurwandelingen tot en met protestbijeenkomsten en demonstraties toe. In dit verband ga ik slechts kort in op een drietal vormen, te weten: voorlichting, participatie en educatie.

Voorlichting

Voorlichting is een methode ter bevordering van milieubesef en milieubewust gedrag die men „eenzijdig“ zou kunnen noemen, omdat het accent ligt bij de voorlichtende persoon of de voorlichtende instantie. Voorlichting draagt meestal het karakter van informatieverstrekking. Er zijn omstandigheden waarin voorlichting een adequate methode is. Indien kennis over bepaalde zaken bij grote groepen ontbreekt,

is voorlichting een geëigend middel om deze leemte op te vullen. De kans van slagen van voorlichting is sterk afhankelijk van: de receptieve activiteit – dit is de mate waarin men georiënteerd is op media en boodschappen in het algemeen –, de dissonantie – dit is de mate van overeenstemming tussen de verwachte en reële inhoud van een boodschap – en de Ich-Beteiliging – dit is de mate van zich verbonden voelen met het onderhavige onderwerp – van de persoon in kwestie. Het is van belang bij voorlichting rekening te houden met ervaringsgegevens uit de voorlichtingskunde en de communicatieleer.

Wat de informatie zelf betreft, dient men rekening te houden met haar positie, haar grootte in verband met de attentiewaarde, haar intensiteit, haar contrast-effect, de presentatie en de mate van toegankelijkheid. Minstens van even groot belang is het „image” van de voorlichter. Een gunstig image werkt positief op het accepteren van de informatie.

De onderwerpen waarover voorlichting gegeven kan worden, zijn: opbouw van de natuur, onderlinge afhankelijkheid van de soorten in de natuur, relatie tussen de mens en zijn milieu, milieu als voorwaarde voor het menselijk bestaan, wetenschap der ecologie, structuur en functionering van ecosystemen, milieu-aantastende factoren, schadelijke effecten van bepaalde vormen van milieuverontreiniging voor lichamelijke en geestelijke gezondheid van de mens, de wijze waarop men het milieu kan beschermen, zuiveren of verval voorkomen, de manier waarop men via eigen handelen kan bijdragen tot de milieuhygiëne, de manier waarop men dient te handelen bij eventuele milieucatastrofen.

De vormen waarin voorlichting kan worden gegeven zijn onder meer: voorlichtingsbijeenkomsten, periodieken – c.q. pamfletten –, hearings, tentoonstellingen, dia- en filmvoorstellingen, uitnodigen van deskundigen, oprichten of ondersteunen van voorlichtingscentra, informeren van pers, radio en televisie omtrent problemen en activiteiten op het gebied van het milieu. Het grote voordeel van voorlichting is dat een groot publiek kan worden bereikt met relatief geringe krachtsinspanning. Hier staat echter tegenover dat de effectiviteit van de voorlichting sterk afhankelijk is van de gebruikte tactiek. Algemeen gesproken

reikt de voorlichting niet verder dan het niveau van confrontatie van de burger met het milieu en haar problemen. Voorlichting oefent nauwelijks invloed uit op de houding en het gedrag. Alhoewel voorlichting organisatorisch een relatief gemakkelijke methode is, blijkt haar effect op de burger dus niet ver te reiken. Alleen een steeds weer opnieuw herhalen van voorlichtende activiteiten biedt enige kans van slagen bij de bevordering van milieubesef en milieubewust gedrag. Dit impliceert dat er een institutionalisering van voorlichting dient plaats te hebben.

Participatie

Bij participatie als methode ter bevordering van milieubesef en milieubewust gedrag nemen de burgers deel in zaken die hen aangaan. De moeilijkheden van participatie betreffen de gestaltegeving van de communicatie en de praktische en organisatorische problemen met betrekking tot de initiatie en besluitvorming. De praktijk leert dat participatie vaak beperkt blijft tot kleine groepen. Organisaties kunnen het tot hun taak rekenen alles in het werk te stellen om de participatie van zoveel mogelijk personen te bevorderen. Bij participatie is het essentieel dat organisaties zich positief opstellen ten aanzien van groepen die hun bijdragen willen leveren. Uitgaande van het feit dat directe verantwoordelijkheid en zeggenschap hun invloed hebben op mentaliteit en gedrag, zou men van participatie de beste effecten mogen verwachten met betrekking tot het milieubesef en milieubewust gedrag. De taak van organisaties dient bij participatie gericht te zijn op stimulering, coördinatie en bemiddeling. De initiatieven van de burgers moeten kansen op ontplooiing krijgen. Onderwerpen die voor participatie in aanmerking komen, zijn met name zaken die te maken hebben met de concrete inrichting en het gebruik van de ruimte. Het zijn de thema's die in de directe omgeving spelen. Als zodanig noemen we industrievestigingsbeleid, (woning)bouwbeleid, beleid ten aanzien van de vrijetijds- en recreatieobjecten, beleid ten aanzien van verkeers- en vervoerswegen, beleid ten aanzien van natuurbescherming, stichten of in stand houden van reservaten en landschappelijk waardevol gebied, bevorderen van onderwijs op gebied van het milieu, controle op de instandhouding

van een gezond milieu, ontwikkelen van controlemiddelen – zowel personeel als apparatuur –, opstellen van normen voor milieuverontreiniging, vaststellen van voorschriften, wettelijke regelingen en dergelijke met betrekking tot de milieuverontreiniging, ontwikkelen van controlesystemen op de naleving. Enkele vormen van participatie zijn: comités, werkgroepen en teams waaraan burgers deelnemen die in samenspraak met de overheid – vooral plaatselijke – onderwerpen bespreken, adviseren en medebeslissen in zaken betrekking hebbend op het milieu; raad van deskundigen en burgers met betrekking tot de milieuhygiëne, die de overheid adviseert over het milieu; openbare discussies over het overheidsbeleid inzake het milieu: contactdagen tussen organisaties en burger over milieuaangelegenheden.

Educatie

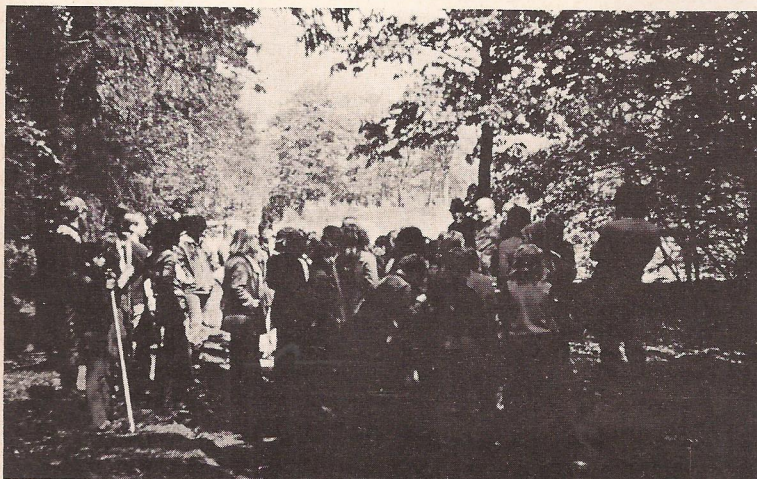
Evenals bij voorlichting gaat het bij educatie in de klassieke zin om een methode die men eenzijdig kan noemen, daar het accent ligt bij de persoon of instantie die voor de educatie zorg draagt. Niet alle vormen van educatie dragen echter dit eenzijdige karakter. De moderne stromingen op het gebied van de educatie en met name ook het project School in Bos zijn juist gericht tegen deze eenzijdigheid.

Er kunnen omstandigheden zijn die educatie wenselijk of noodzakelijk maken. Hierbij valt onder andere te denken aan een situatie waarbij van de kant van de burgers slechts beperkte interesse of belangstelling bestaat voor zaken die van groot belang worden

geacht.

Ook wanneer het niet voldoende is dat burgers alleen maar kennis hebben van zaken, maar tevens de betreffende kwestie op een bepaalde wijze dienen te percipiëren, kan educatie geëigend zijn. Het effect van educatie is erg gevoelig voor de manier waarop deze plaats heeft. Er wordt een zekere mate van overeenstemming verondersteld tussen de waarden van de docent en de gedooceerden. Is deze overeenstemming gering, dan is de kans op slagen vrijwel nihil en kan zelfs een effect in tegengestelde richting optreden. Bij educatie dient men rekening te houden met ervaringsgegevens uit de leerpsychologie, de didactiek en de onderwijssociologie. Men heeft in deze takken van wetenschap niet alleen kennis opgebouwd over de vormen van educatie, maar ook over kwesties als woordgebruik, zinsstructuur, omvang van teksten en voordrachten, de gedifferentieerdheid van het leermateriaal, de graad van aanschouwelijkheid, de indeling van de stof, enzovoort. De ordening en interpretatie van de educatieve boodschap is ook afhankelijk van kenmerken van de zender – docent en dergelijke –: zijn geloofwaardigheid, attractiviteit en macht.

Wat de wijze van educatie betreft, dient men met het volgende rekening te houden: 1) Visueel gepresenteerde uitspraken worden beter geordend, geïnterpreteerd en begrepen. 2) Combinatie van beeld en toon is de beste didactische methode gebleken. In het algemeen levert het gebruik van meerdere mediatypen betere resultaten op dan het gebruik van één enkel medium.

„De van de natuur vervreemde jonge mens van een aantal wetenswaardigheden te doordringen.“

Natuurlijk is het van belang dat men bij educatie ook rekening houdt met de behoeften, interesses, houding en mate van betrokkenheid bij de materie van de personen die aan het educatieproces deelnemen.

Educatie met betrekking tot het milieu kan gericht zijn op: de complexiteit van de natuur, de relaties tussen de soorten, de wijze waarop men het milieu dient te benaderen en oog dient te hebben voor de natuur, de manier waarop men vervuiling van het milieu kan voorkomen, het leren omgaan met de natuur, het gebruik maken van artikelen die geen of nauwelijks

adelijke effecten hebben op het milieu. Op het gebied van de educatie kunnen organisaties de volgende initiatieven nemen: het bevorderen van milieu-onderwijs op de lagere, middelbare en hogere opleidingsinstituten, het ondersteunen van initiatieven tot de opzet van kinderboerderijen, schooltuinen, demonstratielessen, natuurpleinen, bosroutes, natuurwandelingen, excursies naar natuurgebieden of door de mens aangetaste natuurgebieden,

zomercursussen, permanente educatie bij voorbeeld in de vorm van schriftelijke cursussen, cursussen via televisie en radio, avondscholen, uitnodigen van deskundigen om inleidingen te houden over vraagstukken verband houdend met het milieu, houden van ecologische werkkampen, oprichten en beschermen van natuurrezervaten, aanstellen c.q. opleiden van natuurgidsen, uitschrijven van vragen, bij voorbeeld voor het maken van een plan voor een eco-regio, eco-city, eco-buurt, stimuleren en coördineren van particulier initiatief met betrekking tot de milieu-educatie, organiseren van speciale dagen of activiteiten, bij voorbeeld bomen planten.

Met milieu-educatie bereikt men doorgaans minder burgers dan met voorlichting. Daar staat tegenover dat het effect dat men bereikt groter is. Terwijl bij voorlichting het effect vaak niet verder reikt dan een confrontatie met de problematiek, heeft educatie ook invloed op de perceptie van de milieuproblematiek. Ongetwijfeld zijn de kosten en moeite verbonden aan milieu-educatie veel groter dan die verbonden aan voorlichting, de vraag is echter of deze meerkosten gerechtvaardigd zijn gezien de meeropbrengst.

School in Bos als een specifieke vorm van milieu-educatie

In het begin heb ik gezegd dat het voor een goed begrip van een concrete zaak nodig is dit in een groter kader te plaatsen. Mijns inziens geldt dit heel in het bijzonder voor het project School in Bos. Immers een juiste kijk op dit project veronderstelt, dat men dit ziet als één van de vele manieren waarop de milieu-educatie vorm en inhoud kan krijgen; dat de milieu-educatie als één van de vele manieren ziet waarop het milieubesef bevorderd kan worden; dat men het milieubesef ziet als één van de onderdelen van een milieubeleid en het milieubeleid op zijn beurt weer als een onderdeel van een veel meer omvattend welvaarts- en welzijnsbeleid. Daarmee is tegelijkertijd de relativiteit van het project School in Bos geschilderd, het is een klein stukje uit een grote legpuzzel. In deze bijzondere eigenschap ligt naar mijn mening zowel de sterkte als de zwakte van dit project. Straks zal ik hier iets nader op ingaan; eerst wil ik enkele markante eigenschappen van School in Bos noemen:

- 1. School in Bos is gericht op de schoolgaande jeugd, met name de zesdeklassers, de schoolverlaters van het basisonderwijs. Dat met name deze groep is gekozen, steunt mede op de stelling dat de toekomst in de handen van de jeugd ligt en dat de leeftijd van 10-12 jaar gevoelig is voor meer fundamentele ervaringen.*
- 2. School in Bos is een voorbeeld van projectonderwijs. In tegenstelling tot het vakgerichte onderwijs wordt gepoogd aan de hand van een concreet onderwerp allerlei aspecten van dit onderwerp te belichten, waarbij steeds het grotere verband, de totaliteit wordt benadrukt. Het bos in zijn geheel geldt als uitgangspunt. Bomen, struiken, kruidlaag en dergelijke worden vooral gezien in het licht van hun bijdrage tot het functioneren van het geheel.*
- 3. School in Bos is een vorm van confrontatie-onderwijs. Terwijl normaal gesproken het onderwijs abstract wordt gegeven of door middel van het halen van concrete voorwerpen of levende planten en dieren in de klas aanschouwelijk wordt gemaakt, gaat bij School in Bos de klas leven te midden van haar studie-object. De leerlingen worden geconfronteerd met de verschijnselen zoals deze daadwerkelijk in*

hun eigen omgeving functioneren.

4. School in Bos is een voorbeeld van lerend werken en werkend leren. Omdat er steeds concrete opgaven worden verstrekt die op het bos betrekking hebben, ontstaat er een specifieke vorm van onderwijs waarbij de kinderen door aan iets te werken dingen leren en door hun leren tegelijkertijd aan iets werken. Deze combinatie van leren en werken is motiverend en houdt garantie in voor het resultaat.

5. School in Bos is een voorbeeld van werken en studeren in groepen. In tegenstelling tot het traditionele individueel gerichte onderwijs, wordt bij School in Bos gewerkt in groepsverband. Kinderen leren tezamen een opgave aanpakken, hoe ze werk moeten verdelen, welke verantwoordelijkheid ze hebben ten opzichte van de groep en hoe ze met elkaar moeten omgaan.

6. School in Bos is een voorbeeld van specifieke samenwerking tussen onderwijzer en leerling. De leraar krijgt in dit type onderwijs een specifieke rol. Samen met de projectleiders, of als projectleider heeft hij de taak met de leerlingen gedurende een week zinvol bezig te zijn. Hij overlegt samen met de leerlingen om binnen het kader van een geheel van opdrachten, deze aan te pakken, uit te werken, op schrift te stellen en ze te beoordelen.

7. School in Bos is een voorbeeld van „educatief onderwijs“. In principe doet het misschien merkwaardig aan te spreken van educatief onderwijs, omdat onderwijs een vorm van educatie is. Wat ik wil zeggen is, dat School in Bos meer is dan overdragen van kennis alléén, het is een vorm van opvoeden, van belangstelling wekken, van een houding aankweken en van het aanzetten tot handelen.

8. School in Bos is een voorbeeld van werken aan de basis. Door met kinderen in schoolverband te werken aan heel concrete projecten bestaat de kans dat juist op het niveau van de rechtstreekse ervaringen, een confrontatie met de omgeving wordt bereikt. Dit werken aan de basis heeft als positief effect dat er een nauwe betrokkenheid bij de omgeving ontstaat.

9. School in Bos is gericht op de bevordering van het milieubesef. Het algemene doel van School in Bos is het milieubesef van de kinderen van 10-12 jaar te bevorderen en bij hen belangstelling te wekken en kennis te doen ontstaan over de

natuur, haar werking, haar samenstelling, haar opbouw, etcetera.

10. School in Bos combineert het bevorderen van het milieubesef en moderne onderwijsvormen. Het specifieke nu van School in Bos is met name gelegen in het feit dat zij een stel eigenschappen zoals zoëven genoemd combineert en uit deze combinatie maximale vruchten wil halen inzake motivatie, leereffect en milieubesef.

Gegeven deze specifieke vorm van milieu-educatie die via School in Bos wordt gerealiseerd, rijst de vraag wie nu voor zulke activiteiten verantwoordelijk is of dient te zijn. Globaal gesproken kan het initiatief uiteraard van zeer veel groepen, organisaties of individuen uitgaan. In dit concrete geval heeft de werkgroep School in Bos het initiatief genomen en nu inmiddels vier jaar ervaring met deze formule opgedaan. Eén van de doelen van deze studiedag is met elkaar te praten over de mogelijkheden van het project School in Bos in uw gemeente of in uw school. Hiermee heb ik in feite de potentiële initiatiefnemers al genoemd, namelijk de werkgroep, de gemeentebesturen en het onderwijs. Wie in een concreet geval het initiatief neemt, laat zich moeilijk voorspellen, dat is namelijk van talrijke factoren afhankelijk. Wat, naar ik hoop, wel duidelijk is, dat is dat ook het initiatief bij u kan liggen. U kunt hierbij gebruik maken van de ervaringen van de werkgroep en zodoende lering trekken en systematisch van vroegere fouten leren. Nu wil hiermee geenszins gezegd zijn dat bij „het“ onderwijs en in „de“ gemeenten niets gedaan wordt aan milieu-educatie of aan de bevordering van het milieubesef. In het onderwijs worden talrijke initiatieven genomen, waarin heel wat uren denkwerk en voorbereiding worden gestoken. School in Bos moet men niet als een vervanging of een concurrent zien van deze initiatieven, maar als één, naast vele andere, voorbeeld van milieu-educatie. Ook een aantal gemeenten is actief, hetgeen blijkt uit talrijke initiatieven die in de gemeenten worden genomen.

Nu geloof ik dat u een en ander in zijn juiste proporties moet blijven zien. Ik geloof dat ik niets ten nadele van de initiatiefnemers zeg, wanneer ik stel dat het project School in Bos niet de volledige oplossing is voor de milieuproblematiek.

Volgens mij is het een zeer kleine, bescheiden bijdrage die desondanks de moeite waard is. Immers een zo complex probleem als het milieu is onmogelijk met één panacee te benaderen. Hier is veel meer van toepassing hetgeen ik gemakshalve wel eens de „wet van de vereiste variëteit aan middelen” noem, namelijk dat een complexe problematiek niet met één middel beleidsmatig te beheersen is, maar door minstens evenveel middelen als er aspecten aan de problematiek te onderkennen zijn. Concreet ten aanzien van het project School in Bos betekent dit dat dit project slechts gezien moet worden als één van de zeer vele middelen die wij kunnen aanwenden in het kader van een gericht milieubeleid. Mijns inziens kan men bij School in Bos in de huidige vorm ook wel enkele punten van kritiek plaatsen. Zo zijn de plaatsen die men kiest om zo'n week te organiseren erg gevoelig voor de indrukken die over blijven. De tot dusverre gekozen bossen zijn voorbeelden van relatief ongeschonden milieus waarin de vernielende invloed van de mens niet of nauwelijks te bespeuren valt. Voor kinderen die later toch hoofdzakelijk in aanraking komen met door de mens geschonden milieus, moeten bepaalde bossen als wat al te romantisch en weinig representatief worden beschouwd. Een bezinning van de werkgroep op eventueel andere objecten, bij voorbeeld heide, weiland, maar met name ook milieus met artificiële elementen, bij voorbeeld buurten, lijkt gewenst. Te meer daar hierdoor een ander risico vermeden kan worden, namelijk dat School in Bos de idee van een idylle wekt en daardoor mogelijk ongevoeligheid bevordert voor meer problematische milieus. Een deel van de opdrachten zou dan ook een grotere maatschappelijke basis moeten krijgen. Niet alleen de orde in de natuur, maar vervolgens ook de verstoring van deze orde en de veroorzakers hiervan zouden in de opdrachten naar voren moeten komen. Gecorrigeerd en aangevuld op de genoemde wijze kan School in Bos mijns inziens als een geschikt middel worden gezien om bij kinderen het milieubesef te bevorderen. Naast de korte punten van kritiek, zou ik ook nog een suggestie willen doen, namelijk op de een of andere manier bij toekomstige projecten tot een meting of

„Milieu-educatie als een specifieke vorm van het bevorderen van milieubesef.” Links Ing. E.S.J. Schut, vice-voorzitter van de werkgroep School in Bos.

een evaluatie te komen van de effecten van deze werkweek. Ik stelde zoëven dat ik denk dat School in Bos een functie heeft voor het bevorderen van het milieubesef, maar ik weet het niet zeker en ik denk dat de leden van de werkgroep het ook niet helemaal zeker weten. Natuurlijk hebben zij geïnformeerd en krijgen zij reacties. De vele positieve reacties zijn zelfs aanleiding geweest dit project bij een grotere groep te introduceren, maar in hoeverre draagt de week daadwerkelijk, ook op langere termijn, bij tot een positieve instelling ten opzichte van het milieu? Samen met psychologen en sociologen moet het mogelijk zijn een instrument te ontwikkelen om voor deze specifieke groep de effecten op systematische manier te meten. Hierbij wil ik tot slot nog op een specifiek probleem wijzen, namelijk waaraan zijn de tot dusverre als gunstig ervaren effecten toe te schrijven. In principe kan men stellen dat een positieve houding ten opzichte van de natuur samenhangt met het specifieke onderwerp dat men centraal stelt, in dit geval het bos. Het is evenwel ook mogelijk dat de positieve effecten niet zozeer met het onderwerp op zich te maken hebben, maar meer met de gekozen onderwijsformule. Persoonlijk denk ik dat beide aspecten een rol spelen, waarbij ik het er voorlopig op houdt dat de onderwijsformule een grotere verklarende betekenis heeft dan het onderwerp.

Slot

Hiermede ben ik bij het slot van mijn inleiding gekomen. Resumerend heb ik het project School in Bos in het bredere perspectief van de milieu-educatie geplaatst en de milieu-educatie op zijn beurt in het kader van milieubesef en milieubeleid. Uit deze manier van behandelen moet mijns inziens duidelijk zijn geworden dat het hier om een beperkt initiatief gaat, dat evenwel vanwege zijn specifieke eigenschappen alleszins de moeite waard is om in uw gemeente of op uw school toe te passen.

Na de inleiding van Dr. Nelissen volgde de presentatie van een dia-serie* die de deelnemers een goed inzicht verstrekte in het verloop van een werkweek School in Bos. De begeleidende tekst bij deze serie werd – via een geluidsband – uitgesproken door Bert Schut.

Beantwoording vragen door Dr. Nelissen

Daar de heer Nelissen in verband met door hem af te nemen examens de tweede dag van de studieconferentie niet kon bijwonen, bood de voorzitter de aanwezigen aan het eind van de avond de gelegenheid de inleider vragen te stellen. Hiervan werd een dankbaar gebruik gemaakt.

– Mr. W.J.P. van Notten, burgemeester van Gorssel, stelde de vraag of het – zoals de heer Nelissen had gesuggereerd – wel juist zou zijn kinderen op de leeftijd van de School in Bos-deelnemertjes behalve met de romantiek van betrekkelijk ongeschonden leefgemeenschappen – bij voorbeeld het bos – ook te confronteren met de problemen van heel duidelijk verstoorte milieus.

De heer Nelissen antwoordt hierop dat naar zijn mening het aankweken van milieubesef mede gestoeld moet zijn op het kennis verwerven omtrent feitelijke realiteiten. In zoverre ervaringen in een min of meer ongeschonden milieu niet aangevuld worden met het doorzien van de vernielende invloed die de mens kán uitoefenen en in veel gevallen ook werkelijk

uitoefent, zou dat een verwijt van eenzijdigheid kunnen uitlokken.

– B. Jolie, hoofd van een Amsterdamse basisschool, stelt aanvullend dat aan bedoelde confrontatie met ernstige verstoringen van het leefmilieu in het dagelijks leven van de kinderen nauwelijks te ontkomen is. Zijns inziens zijn het juist de positieve ervaringen van een week School in Bos die de ogen van de kinderen kunnen openen voor het ongerijmde van veel zaken die ze bijna als normaal beschouwen.

– Ir. R. v.d. Wal, directeur Gemeentebepantingen Amsterdam, stelt dat naar zijn mening educatie pas mogelijk wordt als daaraan vooraf is gegaan een proces van voorlichting waarin de educatie te behandelen problemen aan de orde zijn gesteld. Aan de heer Nelissen vraagt hij een verduidelijking van de uitspraak dat milieubesef niet altijd hoeft te corresponderen met milieubewust gedrag. De heer Nelissen antwoordt hierop dat in tal van situaties – dus niet alleen inzake het milieu – blijkt dat mensen desgevraagd te kennen geven positieve opvattingen over bepaalde aspecten van het leven te hebben. Geplaatst in situaties waarin ze die mening in de praktijk moeten brengen, zien we echter zeer vaak dat ze – door allerlei verstorende omstandigheden – daar soms tot hun eigen verdriet niet zo erg veel van terecht brengen. Discrepancie tussen mening en feitelijke houding is een zeer vaak voorkomend verschijnsel.

– H.J. de Bruijn, schoolbioloog te Utrecht, haakt nog even in op de suggestie van de heer Nelissen dat de werkgroep School in Bos zich zou moeten bezinnen op de bruikbaarheid van andere milieus, waaronder ook de meer artificiële zoals (woon)buurten. Naar de mening van de heer de Bruijn kunnen juist de schoolbiologen zeer goed een verbinding leggen tussen de ervaringen in een week School in Bos en de heembeleving. Zijns inziens spelen hier de gemeentelijke opvattingen inzake de mogelijkheden voor opvoeding tot milieubesef een belangrijke rol.

De heer Nelissen is het met deze stelling wel eens, maar wijst er met nadruk op dat hier nu juist de integratie van opvoeden tot milieubesef in meer omvattende milieu-educatieve acties, en van milieu-educatie in een nog ruimer gemeentelijk milieubeleid, dat op zich weer geïntegreerd deel moet

* Van dia's uit deze serie, die werd gemaakt door Paul van Dinter en Ton v.d. Meulenhof, studenten MTS voor Fotografie en Fototechniek te Den Haag, zijn afdrucken bij dit artikel en op het omslag opgenomen. Het zijn de foto's waarbij – met uitzondering van die op pag. 105 (boven) – géén naam is vermeld.

zijn van een nog algemeen sociaal en economisch welzijnsbeleid, aan de orde zal moeten komen.

– Ing. H. Brinksma, directeur Plantsoenen- en Reinigingsdienst Deventer, vraagt de heer Nelissen of deze verwacht dat kinderen die aan School in Bos meededen een positieve invloed op hun ouders zullen hebben.

De heer Nelissen acht dit voor School in Bos vrijwel zeker, maar meent dat die drang tot overdracht van de beleving vooral geïnspireerd zal zijn door de vorm waarin de kinderen haar aangeboden kregen.

– Ir. M.G. Wagenaar Hummelinck merkt op dat zijns inziens de door de heer Nelissen geschetste keten milieubeleid–milieu-educatie–School in Bos niet volledig is.

Tussen milieu-educatie in algemene zin en School in Bos als een specifieke activiteit ziet hij een duidelijke plaats voor een gestructureerde activiteit waarmee grote groepen van onze bevolking bewondering voor de natuur wordt bijgebracht. Deze op natuurbehoud gerichte activiteit is een noodzakelijke voorwaarde om een project als School in Bos te kunnen uitvoeren.

De heer Nelissen antwoordt dat men de ketting van door hem gehanteerde begrippen inderdaad van meer schakels kan voorzien. Behalve de schakel die de heer Wagenaar Hummelinck nu voorstelt, is het zeer wel denkbaar dat – bij voorbeeld in een betoog voor een andere doelgroep – tussen milieubeleid en milieu-educatie een schakel voorlichting opgenomen wordt –

een eerdere opmerking van de heer van der Wal wees daar al op. Voorlichting waarin milieuproblemen geëtaleerd worden, is gericht op mensbehoud en moet noodzakelijkerwijs aan elke vorm van milieu-educatie voorafgaan evenzeer als bewondering voor de natuur – natuurbehoud – vooraf moet gaan aan een project als School in Bos.

– H.A. Visser, hoofd afdeling Bossen van de dienst Beplantingen Zeist, pleit er toch voor de werkweken School in Bos niet te verplaatsen naar de directe woon- en leefomgeving van de kinderen. Zijns inziens is de groepsvorming die optreedt als men gedurende een week ook echt op elkaar is aangewezen van groot belang voor de diepte van de ervaringen met het bezochte milieu.

De heer Nelissen beaamt dat de groepsvorming inderdaad van groot belang is, maar acht het wel noodzakelijk dat de milieus waarin de kinderen hun ervaringen zullen opdoen, zorgvuldig gekozen zijn en in elk geval in overeenstemming zijn of aansluiten bij de voorliggende en navolgende ervaringsmogelijkheden van de deelnemers.

– Ir. C. Maas Geesteranus, lid van de Staatscommissie voor Natuurbeschermingseducatie, vraagt hoe het resultaat van School in Bos gemeten zou kunnen worden.

De heer Nelissen acht een „gemeten“ evaluatie mogelijk omdat School in Bos elementen bevat die ook in andere

„Een aanzienlijke verbreding van de belangstelling voor de toekomst van het leefmilieu.“

„Het begrip milieubesef wordt vaak als een to-verformule gehanteerd.“

projecten voorkomen. Vergelijking bij voorbeeld van houding, houdingsverandering, handelingsgeneigdheid voor en na deelneming aan verschillende projecten kan de relatieve betekenis van een project als School in Bos verduidelijken. Dit is naar de mening van de heer Nelissen een betere graadmeter voor de waarde van deze vorm van milieu-educatie dan het overigens begrijpelijke enthousiasme van de initiatiefnemers.

– W.P.P. Knuvers, inspecteur van het Lager Onderwijs Rotterdam, vraagt aan de heer Bouman, voorzitter van de werkgroep, of de leeftijdsgrens voor deelneming aan School in Bos niet ruimer gesteld zou kunnen worden zodat ook groepen leerlingen uit het vervolgonderwijs – met name uit de beroepsopleidingen – hieraan zouden kunnen meedoen.

Aanhakend bij een eerder door de heer Bouman gemaakte opmerking vraagt hij ook welke ervaringen de werkgroep heeft met groepen oudere deelnemers.

De heer Bouman antwoordt dat uitbreiding van School in Bos naar het vervolgonderwijs naar zijn mening toch wel aanpassing van de programma-opzet vergt; onder andere omdat in het vervolgonderwijs het klassikaal verband minder sterk is en er daar met vakleerkrachten in plaats van met één klasseleerkracht gewerkt wordt.

De ervaring met de groep oudere leerlingen betrof een activiteit van de Dienst Landelijke Eigendommen te Apeldoorn waarvan de heer Bouman directeur is, en was dus niet

een ervaring van de werkgroep.

– P. Kolling, hoofd van een Utrechtse basisschool, stelt dat het meten van de School in Bos-waarde niet hoeft te berusten op het „doorlichten“ van de deelnemers. Zijns inziens gaat het er veeleer om de effectiviteit van de uit te kiezen werkobjecten met elkaar te vergelijken om zodoende tot de best mogelijke leerobjecten te komen. De waarde van het ervaren leren en het lerend ervaren acht hij buiten kijf. De heer Nelissen reageert hierop met de opmerking dat het voor elk onderzoek nodig is vooraf eenstemmigheid te krijgen over wat tot de relevante kenmerken gerekend kan worden. Zonder nadere verdieping in het vraagstuk is het te enenmale onmogelijk reeds nu al uitputtend te kunnen zeggen wie, wat, wanneer, hoe en hoelang er gemeten moet worden om tot zinvolle uitspraken te komen.

– Ing. H.J. Bos, directeur Gemeentelijke Bepantingen Den Haag, acht het principe van School in Bos ideaal, maar ziet in de huidige werkwijze toch enkele bezwaren. Een week van huis is al met al toch een kostbare zaak hetgeen de mogelijkheden om hier veel kinderen van te laten profiteren toch beperkt. Het programma acht hij nogal zwaar, om niet te zeggen overladen. Naar zijn mening moet het mogelijk zijn kinderen kortere tijd – bij voorbeeld drie dagen – en dichter bij huis – bij voorbeeld in parken en plantsoenen – bij het natuurbeheer in de praktijk te betrekken. Door de leerlingen te betrekken bij het werk van de plantsoendienst kunnen er meer bereikt worden en zullen ze ook intensiever met hun eigen leefsituatie bezig zijn.

De heer Bouman dankt de deelnemers voor de kritische vragen die zij bij een kritische inleiding hebben willen stellen. Hij dankt de heer Nelissen voor zijn bijdrage die ongetwijfeld stof tot spreken heeft geleverd. Hoewel naar de overtuiging van de heer Bouman, School in Bos het stellig verdient óók en misschien vooral gemeten te worden met emotionele, althans minder rationele maatstaven dan nu werden aangelegd, is hij de inleider toch dankbaar voor de schildering van de brede achtergrond waartegen dit project werd geplaatst.

Openingswoord Ing. D. Bouman

Dames en heren,
Ik wil deze tweede dag van onze studiebijeenkomst gaarne beginnen met u welkom te heten; bij voorkeur onze gasten/deelnemers die eerst hedenochtend zijn aangekomen.

Een speciaal woord van welkom richt ik tot Drs. Pieters, de officiële vertegenwoordiger van de heer Meijer, staatssecretaris van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk. Wij zijn met zijn aanwezigheid zeer ingenomen. Tot de deelnemers die ik gisteren reeds mocht begroeten mag ik volstaan met een welgemeend „Goedemorgen“.

Met wat wij nu nog graag noemen, het bewijskrachtig verslag van onze eerste ervaring met School in Bos in 1972 zijn wij destijds de boer opgegaan en wel in de eerste plaats naar het Departement van Onderwijs.

Dáár wilden wij zo graag de erkenning krijgen dat wij met een vorm van project-onderwijs doende waren en dáár hoopten wij op steun bij de zo noodzakelijke

„De vormen waarin voorlichting kan worden gegeven zijn onder meer: ... tentoonstellingen.“

roosteronthefing. Nu, dié hebben wij gekregen, ná ons bezoek aan de heer Dr. de Jong, directeur-generaal van het Onderwijs.

En het kwam ons voor dat wij nog meer kregen. Wij ontmoetten Drs. Bent, de hoofdinspecteur, op onze weg, die ons niet alleen de gunstige uitslag van het intern beraad mededeelde, maar ons ook nog enige adviezen gaf met betrekking tot de inschakeling van de pedagogische academies. Adviezen die wij maar al te graag opvolgden.

Het is dan ook met grote voldoening, dat de werkgroep Drs. Bent bereid heeft gevonden u in te leiden over milieu-educatie en leerplanontwikkeling.

Een kijkje in de zaal tijdens de studiebijeenkomst; links vooraan Dr. J.A.H. Hendriks, lid van de werkgroep School in Bos. Foto „Bell“.

door DRS. G.H. BENT*

„Natuuronderwijs“

Zoals wellicht bekend, wordt in de Lageronderwijswet 1920 in artikel 2 een opsomming gegeven in welke vakken van onderwijs een kind op de lagere school moet worden onderwezen.

Eén van die vakken is vak g: kennis der natuur. Gewoonlijk wordt het begrip kennis der natuur vertaald door voor dit begrip de vakken biologie en natuurkunde in te vullen, waarbij het voor insiders geen geheim is, dat de biologie er het minst bekaaid afkomt. Nu valt te verwachten, dat in het „Ontwerp Wet Basisonderwijs“, een wet die bedoeld is voor kinderen in de leeftijd van omstreeks 4 tot 12 jaar, sprake zal zijn van de formule „inleiding in kennisgebieden“ waaronder – naast andere vakken – expliciet de vakken biologie en natuurkunde vallen, afzonderlijk genoemd. Derhalve een ietwat minder vrijblijvende bepaling dan het begrip „kennis der natuur“ in de wet 1920. Uiteraard laat dit onverlet de mogelijkheid en de wenselijkheid het basisschoolkind, zoveel als mogelijk is, te benaderen via een geïntegreerde leerstofaanbieding. In dit verband vermeld ik als voorbeeld de bekende woorden wereldoriëntatie, wereldverkenning.

Kansen genoeg dus voor het biologie-onderricht! Nu gaat het er maar om hoe de kansen worden benut. Voorwaarde voor goed onderwijs is, dat de onderwijsgevende adequaat is geschoold. Voor wat de lagere school betreft dient dan gekeken te worden naar de pedagogische academies. Bij het examen voor de akte van volledig bevoegd onderwijzer wordt onder andere kennis van de didactiek van één van de vakken geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkunde, biologie of rekenen vereist, waarbij aangetekend kan worden dat biologie ook nu weer flinke kansen krijgt, omdat nogal wat studenten op de pedagogische academies in hun vakkenpakket op de HAVO of bij het VWO, biologie hadden opgenomen.

Ook in de toekomst mag op een voldoende opleiding worden gehoopt, aangezien verwacht mag worden dat in de komende opleiding tot onderwijsgevende in het basisonderwijs voor 4-12-jarigen een specialisatie in „natuuronderwijs“ mogelijk zal zijn.

Steeds minder vertrouwd met de natuur

En toch, geachte toehoorders, is er iets mis! Onze kinderen raken steeds minder vertrouwd met de natuur. Zelfs kinderen op het platteland. Een enkel voorbeeld: nog dit jaar vroeg ik aan een kandidate op het onderwijzersexamen – afkomstig uit een agrarisch gezin – of haar jonge broertje en zusje veel voordelen ondervinden van het feit dat zij dan toch maar in hun vrije tijd met vader mee, al spelende op het land, moeiteloos het een en ander kunnen opsteken.

Kennelijk van mijn kant een onnozele vraag. Het ietwat verontwaardigde antwoord was dat vader de kinderen linea recta zou wegsturen. Levensgevaarlijk met die moderne machines!

Een ander voorbeeld: in het augustusnummer van het blad „Natuurbehoud“, uitgave van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, komt de opwekking voor geen paddestoelen meer te plukken.

Begrijpelijk. Ik citeer uit het artikeltje: „Op heel veel scholen was het vroeger de gewoonte om met alle leerlingen een prachtige herfsttentoonstelling te maken. De kinderen kregen dan de opdracht om in het weekend paddestoelen te zoeken en deze naar school mee te nemen“. „Wat een vernielery en wat een verstoring van de natuur nu die „opruimers van het bos“ massaal verdwenen“. Tot zover het citaat. Gesuggereerd wordt dan die paddestoelen te tekenen, te schilderen, te fotograferen of na te boetseren. Ook dan is daarmee een herfsttentoonstelling op te zetten. Een loffelijk artikeltje met veel goede suggesties, maar u moet mij geloven: mijn ervaring als onderwijzer zegt me dat de

* Hoofdinspecteur van het Lager Onderwijs.

Drs. G.H. Bent: „De werkgroep School in Bos schept een unieke mogelijkheid om het nederlandse kind met de natuur vertrouwd te maken.“

kinderen deze aanpak toch als minder *echt* beschouwen, heus niet allemaal gaan tekenen, schilderen, fotograferen of boetseren, terwijl ze vroeger – gemotiveerd door de onderwijzer – wel nagenoeg allemaal plukten. Nogmaals, ik weet het, het *kán* niet meer, maar het gaat mij erom aan te tonen, dat natuur-educatie moeilijker is geworden, veel meer voorbereiding vergt, veel meer fantasie van de leerkracht vraagt, terwijl de mogelijkheden beperkter zijn, omdat nu eenmaal – ook in Nederland – steeds meer kinderen – en niet alleen absoluut, doch ook relatief – in verstedelijkte gebieden opgroeien.

Een „buitensfeer“ scheppen

In dit kader heb ik dan ook gaarne toegezegd aan deze studiedag te zullen meewerken, omdat de werkgroep School in Bos een unieke mogelijkheid schept om het nederlandse kind met de natuur vertrouwd te maken. En dat niet alleen in passief opzicht, maar juist in actieve zin. De zelfwerkzaamheid van de jongens en meisjes is van haast onschatbare betekenis. Inschakeling van hen bij het normale beheerswerk betekent een „buitensfeer“

scheppen, die hen *dé* schoolweek hun leven lang niet meer doet vergeten. Nu zal ik u niet vermoeien met een opsomming van een aantal pedagogische voordelen aan de opzet van School in Bos verbonden, noch met de didactische aspecten ervan, doch een enkele opmerking moet mij toch wel van het hart. Er wordt tegenwoordig veel aandacht besteed – en terecht – aan de milieubewustheid van de bevolking. Maar het blijft nog steeds een waarheid als een koe, dat, wil er van succes sprake zijn, men beginnen moet bij het begin: het jonge kind! Een kind dat bij voorbeeld gewerkt heeft aan het opzetten van douglas, vernielt niet zo gauw meer het groen in eigen omgeving. Wel – en dat is dan misschien een wensdroom – dient eigenlijk elk nederlands kind éénmaal in de schoolperiode deel te nemen aan een project „school en landschap“. Ik ben ervan overtuigd dat het uiteindelijke gunstige effect van zo'n situatie op ons fysisch milieu veel en veel groter is dan bergen papier en een menigte van gesproken woorden. Daaraan kan nog toegevoegd worden, dat als antwoord op een mogelijke opmerking van een criticaster dat toch maar sprake is van weer een onderbreking van de voor het leerproces beschikbare tijd, over het hoofd gezien wordt de didactische opzet van het programma waarin voldoende ruimte is voor een geïntegreerde opzet waarbij een scala van vakken aan de orde kan komen, nog afgezien van de vormende waarde die een dergelijke „buitenweek“ heeft. Veel meer dan menige schoolreis! Nu moet uit het voorgaande niet afgeleid worden als zou het schoolkind in milieu-

„School in Bos is een voorbeeld van projectonderwijs.“

educatief opzicht tot nu toe in de kou hebben gestaan. Met dankbaarheid mag gewag worden gemaakt van de inspanning van vele gemeentebesturen om met name het stadskind met de natuur in aanraking te brengen, onder andere door middel van buitenhuizen, kinderboerderijen, school- en kindertuinen, lesbrieven enz. Dat mag ook weleens worden vermeld.

Enige vragen

Overigens, dames en heren, er rijzen nog wel enige vragen. Het lijkt geen twijfel dat de organisatoren van School in Bos een juiste keuze hebben gedaan door zich te richten op de oudere kinderen van de lagere school, jongeren, die nog net niet zijn uitgewaaid over de vele vormen van vervolgonderwijs en nog onder de hoede staan van één klasseleerkracht. Maar de vraag komt wel op, of bij alle goedbedoelde pogingen om kinderen te benaderen, door de bomen het bos nog wel wordt gezien. Anders gezegd: wordt er wel voldoende aandacht besteed aan de longitudinale leerstofplanning. Deze zinsneden bedoelen geen verwijt in te houden aan het adres van de werkgroep, doch verwijzen wel naar een noodzakelijk overleg om wildgroei te voorkomen, een ontwikkeling die – en om misverstand te voorkomen wordt op andere „vakken“ bedoeld als biologie – bij het basisonderwijs „weleens“ geconstateerd kan worden. Kortom, naar gehoopt mag worden bestaan goede bindingen met de

„Kinderen leren tezamen een opgave aanpakken.“

commissie modernisering leerplan biologie! Projectonderwijs is prachtig, doch het geheel is altijd nog meer dan de som der delen.

Een tweede vraag dringt zich op. Wil inderdaad de wens in vervulling gaan elk nederlands kind in de schoolperiode éénmaal – gedurende een week – in actief opzicht met de natuur te confronteren, dan zal, naast het organisatorische en financiële obstakel – een probleem waaraan nu stilzwijgend wordt voorbijgegaan – aandacht gevraagd moeten worden van de toekomstige begeleiders van de kinderen.

En aangezien het de onderwijzers in opleiding zijn die mede de fakkel zullen moeten overnemen, lijkt het vanzelfsprekend reeds thans de pedagogische academies te benaderen. Wordt in voldoende mate overwogen om studenten van de pedagogische academies in te schakelen? Ook aan de onderwijzer in spe biedt deze gedachte voordelen.

In de eerste plaats omdat het omgaan met kinderen buiten een schoolgebouw een andere benadering vraagt, een benadering die binnen het kader van de opleiding tot onderwijzer geïntegreerd kan worden.

In de tweede plaats is het mogelijk dat uit pedagogische en didactische analyses werkstukken kunnen voortvloeien die mede bij het onderwijzersexamen kunnen worden betrokken.

Tenslotte nog een derde vraag. Is het niet zinvol om na te gaan welke natuurgebieden, andere dan bossen, zich eveneens lenen voor het doel dat de werkgroep School in Bos voor ogen staat? Dank U.

De heer Bouman dankt de inleider met de volgende woorden:

Hartelijk dank voor uw, ons werk sterk ondersteunende, beschouwingen. Wanneer ik denk aan gisteravond – Dr. Nelissen – en de aanvang van uw inleiding, dan worden wij, de werkgroep, alsmaar vermaand.

Het indelen in vakjes, in werkgroepen, laat ik aan de heer van Kruijssen over. Niet ná uw vermaning, dat was al voordien geregeld. Uw stellingen zullen in de werkgroepen ongetwijfeld grote aandacht krijgen.

De uitkomsten van dat overleg hopen wij vanmiddag te mogen beluisteren.

Hierna geeft de voorzitter het woord aan de heer Schampers.

MILIEU-EDUCATIE ALS DEEL VAN GEMEENTELIJK MILIEUBELEID

door DRS. G.J.A. SCHAMPERS*

Overheid en milieubeheer

De trits begrippen: milieubeleid, milieubesef, milieu-educatie, die Dr. Nelissen centraal stelt, veronderstellen een grote verantwoordelijkheid en dus een belangrijke taak voor de overheid. Deze taak dient te worden verricht op alle overheidsniveaus, rijk, provincie en gemeenten, alsmede de andere lagere publiekrechtelijke instellingen zoals waterschappen en dergelijke.

De samenhang van de milieuproblematiek is groot en er is in bepaalde gevallen zelfs aanzienlijke internationale samenhang. De kwaliteit van het Rotterdamse drinkwater, voor zover dit uit de rivieren gewonnen werd, was afhankelijk van de afvallozingen in Duitsland en Frankrijk, respectievelijk in de Rijn en Moezel met hun zijrivieren. Metingen van de luchtvervuiling in Brabant en Limburg hebben de rechtstreekse invloed van de luchtvervuiling in het Ruhrgebied en in andere duitse industriecentra aangetoond.

De overtuiging dat alleen internationaal overleg en de daaruit voortvloeiende maatregelen oplossingen kunnen bieden, is sterk. Het overleg heeft plaats en de maatregelen met name in Duitsland hebben duidelijk effect.

Hoezeer de belangstelling ook in gemeentelijke kring leeft en de verantwoordelijkheid daar gevoeld wordt, blijkt uit het feit, dat het hoofdthema van het tweejaarlijkse congres van de Raad van Europese Gemeenten in 1972 in Nice gehouden, de zorg voor het milieu was. Dit hoofdthema werd door een rede van Prins Claus aan de orde gesteld. Deze rede trok zeer de aandacht. Nu heeft een dergelijk congres wel geen politieke macht, maar men mag er toch niet te licht over denken. Het congres in Wenen van dit jaar trok 5.000 congresdeelnemers uit bestuurlijke kring, meestal gemeentebestuurders, maar naast hen vele ministers en

staatssecretarissen uit alle democratische Europese landen, alsmede leden van het Comité van ministers van de EG. De psychologische invloed van een dergelijk congres mag dus niet worden onderschat. De overheidstaak ten aanzien van het milieubeheer staat wel niet meer ter discussie.

Het gaat daarbij om de inrichting van het milieu, waarbij vooral de ruimtelijke ordening van belang is en daarnaast om het behoud van de kwaliteit van het milieu door de bestrijding van de vervuiling van lucht, water en bodem.

Op al deze terreinen heeft de gemeentelijke overheid een taak; de inrichting van het milieu reeds genoemd geschiedt op basis van een wettelijk instrumentarium als onder andere de Wet op de Ruimtelijke Ordening en de Ruilverkavelingswet, alsmede de wetten op de natuurbescherming zoals de Natuurbeschermingswet en de Boswet. Ter bestrijding van de lucht- en akoestische vervuiling is de gemeente belast met de uitvoering van de Hinderwet.

Zorg voor de kwaliteit van het water is een eerste taak van de waterschappen en recent van de zuiveringsschappen en vanouds van de gemeenten die daartoe rioeringen en vooral sinds de oorlog meer en meer zuiveringsinstallaties hebben gebouwd. Zorg voor de bodemkwaliteit manifesteert zich in de vuilverwijdering en -verwerking, het tegengaan van ongewenste ontgrondingen, het tegengaan van schadelijke toepassing van bestrijdingsmiddelen in land- en tuinbouw en toepassing van de Hinderwet. Al met al een zeer omvangrijke en uiterst belangrijke taak voor de gemeente, welke taak voortdurend zwaarder wordt.

Natuur-educatie mede taak van gemeente

Nu kan men van overheidswege allerlei maatregelen nemen, voorschriften uitvaardigen en daarop een scherpe controle uitoefenen. Dit alles zal pas dan echt effectief worden wanneer de bevolking daadwerkelijk meehelpt aan het

* Burgemeester van Uden.

schoonhouden van het milieu. Deze medewerking is pas dan te verwachten wanneer de bevolking ook werkelijk *milieubewust* wordt.

Het moet de mensen duidelijk worden dat zij een onderdeel zijn van een groter geheel, dat wij tegenwoordig het „oecosysteem” noemen. Zij moeten hun eigen plaats in dit systeem meer beseffen en weten dat aantasting van het oecosysteem van de natuur direct of indirect hoogst nadelige gevolgen kan hebben voor de mens zelf. Wanneer men zich dat bewust wordt, zal men aantasting of vervuiling van de natuur met heel andere ogen zien. Men zal ook beseffen dat aan de inrichting van het milieu bepaalde eisen dienen te worden gesteld om heel andere redenen dan men vroeger dacht. Dan krijgt de groenvoorziening in de stad, de aanleg van plantsoenen en dergelijke een andere dimensie dan alleen een esthetische. Natuur is niet alleen iets wat het oog streelt, maar een levensnoodzakelijkheid.

Men zal inzien dat vuilstort in natuurgebieden verdere consequenties heeft dan dat het er zo onooglijk van wordt. Het milieubesef en als gevolg daarvan het milieubewust gedrag is zeker toegenomen. Aan de groei ervan kan nog veel worden bijgedragen.

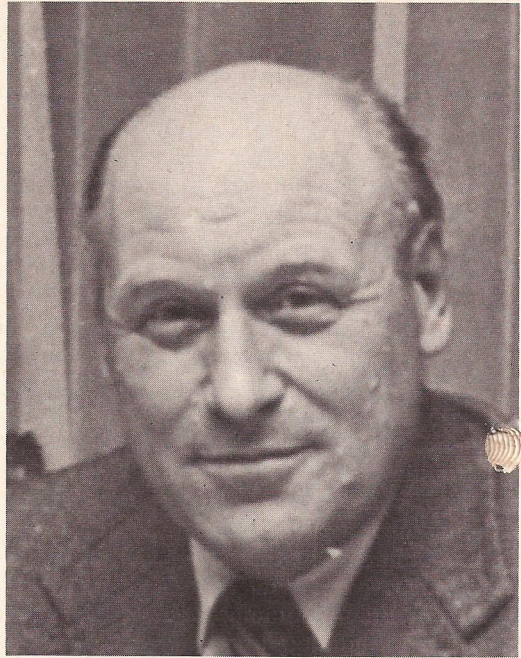
Dat kan gebeuren door milieu-educatie, opvoeding tot milieubesef en tot meer milieubewust gedrag.

Milieu-educatie dient een onderdeel te zijn van het gemeentelijk milieu-beleid.

Juist omdat de gemeente zo'n belangrijke taak heeft op het gebied van het milieubeheer en dat beheer pas effectief gevoerd kan worden voor een bevolking met milieubesef, is natuur-educatie mede een taak van de gemeente. Mede een taak van de gemeente, naast die van het rijk en vele particuliere en overheidsinstellingen, ik denk aan het ministerie van Milieuhygiëne, Staatsbosbeheer, waterschappen – „wie Aa zegt moet beter zeggen” is de trotse spreuk van het waterschap de Aa, dat door het gereedkomen van de zuiveringsinstallatie voor Helmond de gehele bovenloop van de Aa weer schoon had – voorts Heidemij, IVN enz.

Wat kan de gemeente doen op het gebied van natuur-educatie? Het antwoord is heel veel, maar een juist antwoord is niet eenvoudig.

Milieu-educatie dient zich te richten tot de

Dr. G.J.A. Schampers: „Het zwaartepunt van de natuur-educatie behoort uiteraard te liggen bij de jeugd.” Foto P. v. Geene.

gehele bevolking, maar niet op alle groepen van de bevolking op dezelfde manier.

Toen in de vroege vijftiger jaren in een Peelgemeente een wegenbeplantingsplan moest worden uitgevoerd, moest de boerenbevolking van het nut worden overtuigd. Mensen, van wie speciaal de oudere generatie dikwijls nog behoorde tot de ontginningspioniers die soms hectaren land eigenhandig op de schop hadden genomen en deze soms 80 cm diep hadden omgebankt. Voor deze mensen was iedere m² grond heilig. Houtwallen betekenden grondverspilling, bomen gaven voedselconcurrentie en schaduw. We deden ons best, maar of de mensen overtuigd werden blijft een vraag. Ze waren goedwillend en de welvaart nam toe. Ze accepteerden. In ieder geval de bomen staan er nog, sommige populieren schijnen zelfs al kaprijp. Wanneer nu de stadsmensen gezegd wordt waarom bomen gespaard moeten worden en nieuwe geplant, zal de benadering nogal wat verschillen.

Als we nu een jong Amsterdammertje willen leren dat er nog andere vogeltjes zijn dan mussen en sijsjes, dan zullen we een andere taal moeten spreken dan tegen een boer die een vogelvergunning vraagt omdat

hij bang is dat kraaien en andere vogels, die in de winter op zijn maïskuil afkomen, virusziekten zullen overbrengen. De man zal uit zorg voor zijn varkens of kippen alles wat in de vrije natuur vliegt en zijn boerderij wat dicht nadert willen afschieten. Natuur-educatie moet gericht geschieden en kan in sommige gevallen op de gehele bevolking gericht zijn, soms op groepen, afgezien nog van het feit dat van een goed milieubeheer al een grote opvoedende waarde uitgaat.

Een voorbeeld uit eigen praktijk. Uden heeft ca 150 ha stedelijk groen en ca 600 ha bossen, zandverstuivingen en dergelijke. Deze gebieden waren door clandestiene vuilstort ernstig en ergerlijk vervuild, met hier en daar vuilnisbergen van meer dan 1.000 m³ in de loop der jaren opgestapeld. Naast een systematische schoonmaak, gespreid over enkele jaren, kosten ca f 100.000,-, werd een fiscale maatregel genomen, namelijk de reinigingsrechten werden afgeschaft. Omdat de gemeente nu eenmaal niet zonder inkomsten kan, werd de personele belasting verhoogd. Financiële redenen voor clandestiene vuilstort waren er niet meer, het vuil wordt gratis opgehaald of kan gratis op de belt – gecontroleerd storten – worden gedeponeerd. Resultaat: clandestiene stort komt nog maar zeer sporadisch voor, de natuurgebieden zijn schoon en we verbeelden ons dat de mensen zich er intussen voor schamen om nog vuil in de natuur te storten. Wat er nu nog komt is afval van mensen van buiten de gemeente.

Educatief programma

Natuur-educatie zal meer resultaat hebben naarmate de aanpak systematischer is en permanent. Dat zal niet overal zo gemakkelijk kunnen.

In die plaatsen waar men een behoorlijk geoutilleerde plantsoendienst heeft met geschoold personeel, zal een „groenman“ de leiding kunnen nemen en een educatief programma kunnen ontwerpen.

In kleine gemeenten is wellicht door samenwerking met het Staatsbosbeheer een educatief programma op te zetten.

De wijze van milieubeheer en natuurbescherming dient een onderdeel te zijn van het gemeentelijk voorlichtingsbeleid.

Elke wat grotere gemeente, zeker met een

inwonertal van 20.000 of meer, heeft een eigen afdeling voorlichting die tot taak heeft de bevolking te informeren omtrent het gemeentelijk beleid. Het is gemakkelijk binnen die informatie het milieubeheer te betrekken en voortdurend de mensen te wijzen op hebbelijkheden en onhebbelijkheden, bij voorbeeld de last van honden. We hebben eens eerder succes gehad met een fiscale maatregel, maar of verontreiniging door honden ook zo eenvoudig is op te lossen is toch wel twijfelachtig.

In natuurgebieden kan direct voorlichting worden gegeven door het inrichten van voorlichtingscentra. Dat zal voor de meeste gemeenten individueel een te zware taak zijn. Maar eendracht maakt macht. Zo bestaan in onze omgeving plannen bij het Recreatieschap om in het gebied van de Maashorst in het gehucht Slabroek een boerderij in te richten tot voorlichtingscentrum waar groepen volwassenen en kinderen, maar ook individuele bezoekers, alle informatie over het gebied kunnen krijgen.

Succes hebben we door het inrichten van heemtuinen binnen de plantsoenen waar ieder die dat wil bepaalde kruiden naar zijn gading mag plukken en desgewenst stekken mag meenemen om deze op te kweken in bloempotten of in eigen tuin. Het spreekt, dat hier wel enige begeleiding nodig is via naam- en gebruiksaanduidingen in de kruidentuin maar ook via folders of brochures.

Zwaartepunt bij jeugd

Het zwaartepunt van de natuur-educatie behoort uiteraard te liggen bij de jeugd. Een goede relatie tot het onderwijs en vooral tot het basisonderwijs is daarbij een eerste vereiste. Een beetje omzichtig te werk gaan is vaak wel nodig omdat onderwijskrachten soms geneigd zijn invloeden van buiten de school te zien als een aanval op wat altijd heet het overbelaste leerplan. De gemeente heeft geen zeggenschap in het leerprogramma, maar kan financiële middelen ter beschikking stellen.

Via de school en met medewerking van de school kan een vast programma worden opgebouwd. Juist een vast programma met continuïteit is belangrijk.

Beschikt de gemeente over een groenman of misschien zelfs over een schoolbioloog dan kan door een hechte relatie van deze

met de schoolleiding veel worden opgebouwd binnen het normale lesprogramma. Schooltuinen bieden mogelijkheden mits er voldoende aandacht en doorzettingsvermogen aanwezig is, anders worden het wildernissen. Men dient er rekening mee te houden dat vaak de deskundigheid op de scholen ontbreekt, omdat de onderwijskrachten op de pedagogische academies het vaak zonder biologie hebben moeten doen.

Bij ons worden onderwijspakketten biologie aan de basisscholen verstrekt door de plaatselijke afdeling van het IVN, in samenwerking met onze gemeentelijke „groenman“. Dat hier een grote inzet van vrijwilligers bij vereist is, de ambtenaren van de gemeente die veel in hun vrije tijd doen inbegrepen, is een duidelijke zaak. Voorts is het gewenst dat er regelmatige contacten zijn met de schoolleiding en de inspecties van het onderwijs. Aantrekkelijke evenementen moeten de moed er in houden.

Ik wil u graag een idee geven wat we in Uden zoal hebben gedaan en ik dacht met enig succes, waarbij ik niet veronderstel dat wij de wijsheid in pacht hebben. Er zullen ook in andere gemeenten voortreffelijke initiatieven en acties zijn, maar ik weet nu eenmaal beter wat er bij ons gebeurt.

We hebben een aantal brochures uitgegeven voor het onderwijs. „Boom en Bos“ schenkt aandacht aan de bomen, „Melle heeft een breuk“ geeft een inzicht in de geologische eigenaardigheid van de bodem, „Vogels Vogelvrij“ behandelt beknopt wat over de vogelstand en „Udens Veldboeket“ wat over de lokale flora. Met het IVN worden lespakketten aan het basisonderwijs verstrekt.

De boomplantedagen bieden mogelijkheden klassen uit het basisonderwijs een halve dag in het bos bezig te houden met demonstraties door de mensen die regelmatig in het bos werkzaam zijn, door aangepaste speurtochten en dergelijke. Aan de boomplantedagen zijn bovendien natuur-educatieve wedstrijdsjes verbonden die met een prijsje worden gehonoreerd. Tijdens de boomplantedagen wordt in het kort het programma van School in Bos verwerkt. De belangstelling is zeer bevredigend. Door speciale acties wordt de belangstelling gewekt, zoals natuurtentoonstellingen met speciale schoolexcursies.

Een tekenwedstrijd met als opdracht een

natuurbeschermingsaffiche te maken had opmerkelijk succes.

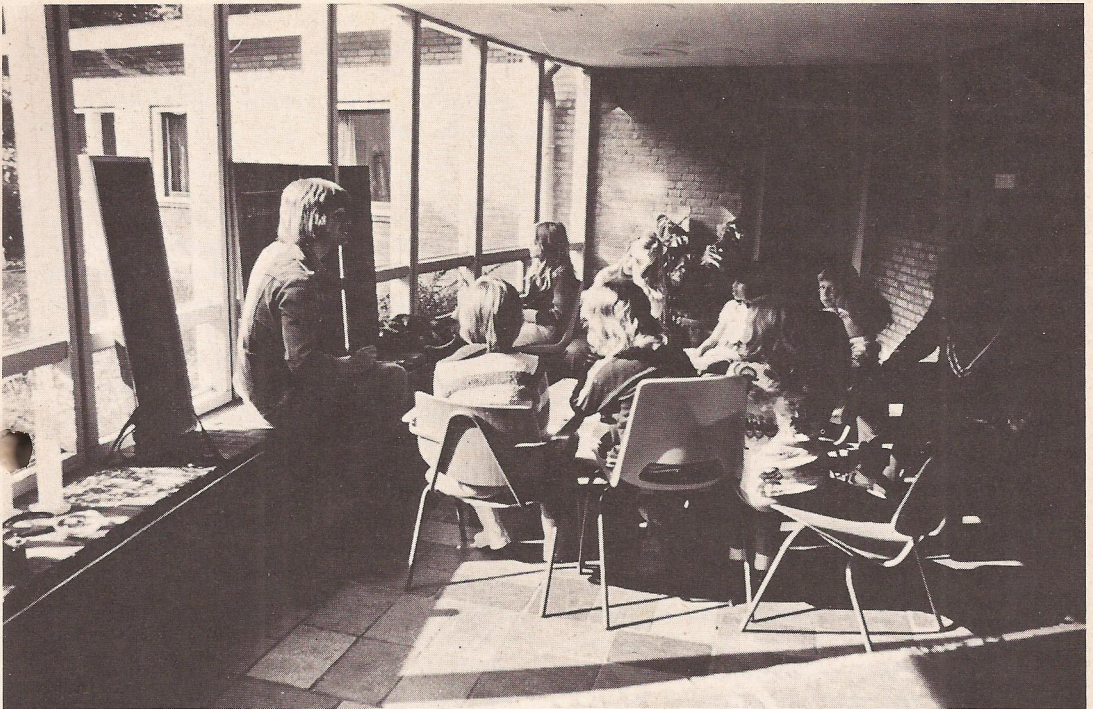
In de serie brochures natuur-educatie zal nog verschijnen een nummer over „De Artsenijhof“.

In een deel van de eeuwenoude Birgittinessen-abdij te Uden is het Museum voor Religieuze Kunst ondergebracht. Binnen de oude muren die de tuin omsluiten, is een artsenijhof in aanleg. Hierin wordt systematisch binnen een tuin in renaissancestijl een grote diversiteit van geneeskrachtige kruiden aangebracht. De brochure zal een leidraad geven aan de bezoekers van deze tuin.

Iedere gemeente die zich met natuur-educatie voor de jeugd bezig houdt zal dat op zijn eigen manier doen, verschillend naar gelang de omstandigheden en anders naar de persoonlijke smaak en gerichtheid van degenen die het werk praktisch moeten uitvoeren.

Maar in ieder geval, het is al opgemerkt, is een goede relatie tot het onderwijs noodzakelijk, omdat alleen op die basis wat te bereiken is. De invloed van de gemeentelijke overheid op de inhoud van het onderwijs is gering. Op grond van goede vriendschappelijke verhoudingen is het mogelijk de docenten te enthousiasmeren. Is het enthousiasme gewekt dan kan mede door het beschikbaar stellen van goed lesmateriaal, het meehelpen organiseren van op de natuur gerichte excursies bereikt worden dat het onderwijs doordrenkt wordt van de fundamentele betekenis van de natuur voor de mens en van de positie die de mens in de natuur inneemt.

Ik heb u gezegd dat het Recreatieschap voornemens is in een oude boerderij die met steun van monumentenzorg in restauratie is, een voorlichtingscentrum in te richten. Aanvankelijk was het plan hierin verblijfsaccommodatie te maken zodat groepen of schoolklassen een aantal dagen onderwijs in de natuur konden krijgen. Hiervan is afgezien omdat de capaciteit van het centrum dan beperkt zou blijven tot een relatief klein aantal kinderen per jaar. In plaats daarvan wordt nu gedacht de gehele boerderij tot voorlichtingscentrum zonder verblijfsaccommodatie in te richten. Het gevolg zal zijn dat veel meer en grotere groepen kunnen worden ontvangen, weliswaar met een kleiner lesprogramma

„School in Bos is een voorbeeld van specifieke samenwerking tussen onderwijzer en leerling.“

van een halve of hele dag en dat het centrum veel meer een regionale functie zal krijgen.

De filosofie is beslist niet dat het één beter zou zijn dan het andere, het is eenvoudig een keus.

In het eerste geval zou het aantal kleiner zijn geweest maar het werk intensiever per groep, in het laatste geval worden veel meer kinderen en volwassenen bereikt. School in Bos heeft de andere keus gemaakt. Beide activiteiten kunnen elkaar voortreffelijk ondersteunen en zelfs in elkaars verlengde liggen. Bezoek van een dag of een halve dag zou voorbereiding kunnen zijn voor een week door te brengen in School in Bos, maar even goed een vervolg kunnen bieden om het opgewekte enthousiasme levend te houden.

Het werk van School in Bos ondersteunen

Dat School in Bos naar mijn oordeel voortreffelijk werkt, behoeft geen verder betoog, al acht ik de benaming School in Bos wat beperkt. Het zou verbreed kunnen worden tot „School in de natuur“, wat het in wezen is, want ook in het polderlandschap is dezelfde activiteit in

aangepaste vorm mogelijk, en zelfs als „School bij de boer“.

Het zou dan ook volledig binnen het gemeentelijk beleid kunnen passen, het deelnemen van plaatselijke scholen aan School in Bos te bevorderen, of anderszins het werk te ondersteunen. Dat kan op verschillende manieren, namelijk door:

1. het beschikbaar stellen van locaties, indien die binnen een gemeente aanwezig zijn en de plaatselijke overheid daar invloed op kan uitoefenen. Voorlopig zal School in Bos het nog wel zonder steun in deze zin kunnen stellen omdat er vermoedelijk voldoende vakantie- en recreatiebedrijven zijn die buiten de schoolvakanties accommodatie kunnen bieden en in een geschikt milieu zijn gelegen.

2. het beschikbaar stellen van deskundige functionarissen en wel door die gemeente binnen welks territorium of omgeving daarvan School in Bos zijn werkweken houdt. Daarbij is te denken aan biologen, plantsoen- en bosdeskundigen op verschillend niveau. Het hoogste niveau is voor de lagere school beslist niet het belangrijkste, juist de bosbaas of voorwerker kan een uitstekend medewerker

zijn als hij verbaal voldoende relatie met de jeugd tot stand kan brengen.

Van belang is ook deskundige begeleiding van de groep vanuit de gemeente van herkomst. Meer deskundige krachten voor begeleiding houdt in dat de capaciteit van School in Bos kan worden vergroot, omdat tot op heden het werk veelal steunt op vrijwilligers.

3. het beschikbaar stellen van geld. Door het onderwijs in staat te stellen werkweken bij School in Bos te bekostigen zonder de schoolkas of de ouders te veel te belasten, speciaal als het om bevolkingsgroepen gaat waar de financiële last een onoverkomelijke drempel zou vormen.

Op grond van het besef dat het gaat om een investering in de eigen jeugd zou de bereidheid tot financiële medewerking aanwezig moeten zijn.

Beter nog ware het als van rijkswege het belang van School in Bos werd erkend door een financiële medeverantwoordelijkheid.

Het is altijd zo geweest dat de gemeente bij nieuwe activiteiten ook op het gebied van het onderwijs voorgeeft. Later neemt het Rijk dan vaak geleidelijk de last over. Waar

de zorg voor de instandhouding en verbetering van het milieu momenteel zo'n hoge prioriteit krijgt, zou deze vorm van natuur-educatie in die prioriteit moeten kunnen delen.

De heer Bouman dankt de inleider: Dank u wel, burgemeester, voor uw enthousiast verhaal. Het is verheugend in u een beleidsfunctionaris in ons midden te hebben, die blijkens de activiteiten in Uden een hoge prioriteit toekent aan milieu-educatie als deel van het gemeentelijke milieubeleid.

En wanneer men, zoals ik, veelvuldig ervaart hoe prioriteiten in gemeenten worden gerangschikt, dan is Uden, in mijn voorstelling, bevoorrecht en een voorbeeld voor vele gemeenten.

Ik hoorde u onder andere zeggen dat een schoolbioloog nog wel even zal duren. Daar komen wij vanmiddag op terug, want dat begrijpen wij niet, niet van Uden.

Vervolgens nodigt de voorzitter de heer Jutten uit voor zijn inleiding de kathedraal te bestijgen.

„Voorlichting waarin milieuproblemen geëtaleerd worden, is gericht op mensbehoud.”

door G.J. JUTTEN*

Bevordering van beter milieubesef

De afgelopen jaren zijn wij op velerlei wijzen actief geweest op het gebied van de natuur- en milieuvorlichting en -educatie.

Een aantal ideeën die daaraan ten grondslag liggen, en een aantal ervaringen die daarbij zijn opgedaan, breng ik hier

naar voren, opdat die u in de discussies van nut kunnen zijn.

Mijn betoog wil ik baseren op een tweetal uitgangspunten:

1. Er is behoefte aan en een noodzaak van bevordering van milieubesef. Ik meen dat ik deze behoefte en noodzaak in dit gezelschap niet hoeft toe te lichten.

2. De bevolking kan, uitgaande van natuurgebieden en uitgaande van het beheer van natuurgebieden, tot een beter milieubesef gebracht worden.

Dit laatste uitgangspunt zal ik nader toelichten. Wat de mogelijkheden betreft zal ik aansluiten bij de benadering van kinderen in schoolverband – met name basisschool. (Overigens meen ik dat veel van wat voor deze groep geldt ook in andere verbanden van kracht is.) Hierbij kan en wil ik niet volledig zijn.

Vele mogelijkheden van benadering doen zich op basis van een natuurgebied voor.

Een aantal daarvan zet ik voor de duidelijkheid op een rij:

a. praten over een natuurgebied, al dan niet ondersteund door schriftelijk materiaal, exposities, dia's en films;

b. uitgebreid met een excursie door dit gebied onder leiding van een „boswachter“;

c. uitgebreid met eigen activiteiten van de kinderen, door hen een deel van de excursie zelfstandig te laten uitvoeren met een aantal gerichte opdrachten;

d. uitgebreid met eigen activiteiten van de kinderen door hen zelf beheerswerkzaamheden te laten uitvoeren, waarbij bij elke vorm van benadering de mogelijkheid van expressie van ervaringen een rol speelt.

Het kennis-aspect krijgt in al deze benaderingen aandacht. Een essentiële zaak: kennis is nodig om tot een milieubesef te kunnen komen.

Sociale en *culturele* aspecten spelen bij milieubesef naar mijn mening echter een zeker zo belangrijke rol.

Bij natuur- en milieu-educatie zal aan deze aspecten dan ook zeker aandacht moeten worden geschonken.

Bij de hiervoor met name onder b, c en d genoemde benaderingen dient de beleving dan ook een belangrijke rol te spelen, zo niet dé belangrijkste rol.

Dit beleven kan een overtuiging doen groeien dat natuur en milieu alle aandacht verdienen, in casu er kan een positieve houding met betrekking tot natuur en milieu door ontstaan.

Kennis én houding zijn wezenlijke elementen van milieubesef. Overigens niet de enige elementen. Het gedrag is daarmee niet zeker voorspelbaar.

Door middel van de natuur zijn kennis en houding op een positieve wijze beïnvloedbaar. Afhankelijk van de methode van benadering van de kinderen op een meer of minder diepgaande wijze.

Ik zou u willen vragen u te verplaatsen in een tweetal situaties die wij hebben ervaren en die het hiervoor gestelde kunnen ondersteunen.

– De mededeling dat de jeneverbes een plant is die bescherming verdient, maakt niet al te veel indruk.

Het zien van de jeneverbes in zijn omgeving geeft die mededeling een ondersteuning die positief kan worden genoemd.

Hebben kinderen echter éénmaal een jeneverbessenterrein vrijgesteld van opslag van berken en dennen, die de beschermde planten dreigen te overwoekeren, dán is bij veel van deze kinderen het feit dat jeneverbessen moeten worden beschermd niet alleen bekend – en kennen zij de jeneverbes –, maar bovendien is dit in hun houding en gedrag ten opzichte van de natuur opgenomen.

– Voorjaar 1974 namen ca zestig leerlingen

* Hoofd Bezoekerscentrum Noetselerberg SBB.

van een 5e en 6e klas basisschool deel aan een project in de natuur, waarbij al de mogelijkheden van benadering van kinderen, zoals hiervoor aangegeven, werden toegepast: een werkweek School in Bos.

Najaar 1974 kwamen een vijftal van deze leerlingen, nu als brugklassers van een school voor het voortgezet onderwijs, bij toeval weer in het kader van een werkweek in het natuurgebied.

Wat bleek: deze leerlingen beschikten niet alleen over meer kennis terzake, maar wisten ook deze kennis op hun medeleerlingen over te dragen én bovendien hadden ze een positieve invloed op de houding en op het gedrag van de overige groepsleden.

De natuur biedt vele mogelijkheden om milieubesef te bevorderen.

Met name kinderen boeien en bij het onderwerp betrekken is zeker in de natuur géén onoverkomelijke opgave.

Methodisch/didactisch zijn er vele aangrijpingspunten.

Enkele punten, die in dat kader bij natuur- en milieu-educatie aandacht verdienen én realiseerbaar zijn noem ik u graag:

Aanschouwelijkheid en zelfwerkzaamheid

Aanschouwelijkheid is van groot belang, evenals *zelfwerkzaamheid*. Voor beide zijn legio mogelijkheden aanwezig, zodat aan deze eisen die uit de didactiek van het biologie-onderwijs bekend zijn, zonder meer kan worden voldaan.

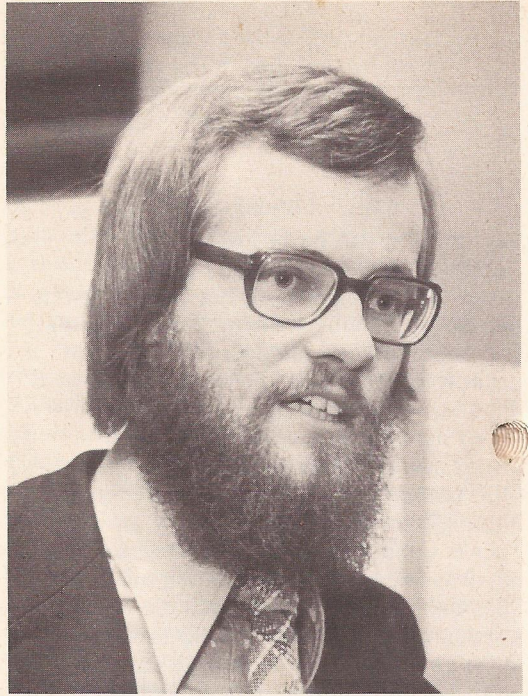
Wat de heer Frese in één van zijn publikaties in het algemeen heeft aangegeven, namelijk dat van *concrete ervaringen met inschakeling van alle zintuigen* meer beklijft – om een goed nederlands woord te gebruiken – dan het geval is bij een abstracte benadering van een onderwerp waarbij slechts één zintuig – bij voorbeeld het horen – wordt benut, is zeker ook bij natuur- en milieu-educatie van kracht en is toepasbaar.

Twee ervaringsgegevens die in dit kader ook zijn opgedaan – nauw aansluitend bij het voorgaande – wil ik tenslotte ook nog graag vermelden:

Ten eerste dienen alle onderwerpen in een *positieve sfeer* te worden gebracht.

Positieve zaken betreft men eerder op zichzelf.

Informatie over dreigende milieurampen is wel geschikt (geweest?) om iemand wakker

De heer G.J. Jutten: „De natuur biedt vele mogelijkheden om milieubesef te bevorderen.“ Foto „Bell“.

te schudden, maar niet om een blijvend milieubesef te bewerkstelligen.

Ten tweede, aansluitend bij de wens van zelfwerkzaamheid, dienen alle onderwerpen *gebruikswaarde* te hebben: er moet iets mee te doen zijn.

Onderwijzers/begeleiders/kinderen moeten er mee kunnen werken.

Het vertellen over zeldzaamheden, die men niet te zien krijgt of te zien mag krijgen omdat een gebied bij voorbeeld geen betreding verdraagt heeft géén en mogelijk zelfs een negatief effect.

Is een natuur- en milieu-educatie uitgaande van de ervaring van de natuur en uitgaande van natuurbeheer alleen nu al voldoende om tot milieubesef te komen?

Stellig niet. Hoe belangrijk deze benadering via de natuur op zich ook is, ze dient onderdeel te zijn van een totaal aanpak.

Op school – en daar buiten – dient op allerlei wijzen aan de bevordering van milieubesef te worden gedaan.

In dit verband zou ik willen aansluiten bij twee conclusies die mevrouw van Noordwijk-van Veen trekt uit een onderzoek naar biologie-onderwijs en milieu-educatie op de basisschool:

1. Het kennisniveau van milieuproblemen en een positieve houding tegenover de natuur worden bevorderd door:

- het verzorgen van dieren en aquaria in de klas;
- het behandelen van milieu-onderwerpen in de klas.

2. Het kennisniveau van milieuproblemen en een positieve houding tegenover de natuur worden nog sterker bevorderd als men de verzorging van dieren en aquaria in de klas combineert met:

- schooltuinwerk of excursies;
- de behandeling van milieu-onderwerpen in de klas.

Direct contact kind-natuur

Ik zou daaraan mijn overtuiging willen toevoegen: het kennisniveau van milieuproblemen en een positieve houding tegenover de natuur wordt optimaal bevorderd als *naast* voormelde activiteiten ook het directe contact kind-natuur tot stand wordt gebracht op een wijze, waarbij in projectvorm aandacht wordt besteed aan kennis, beleving, zelfwerkzaamheid en vele expressiemogelijkheden buiten in de natuur.

Kortom indien dit contact in de sfeer van een School in Bos-werkweek plaats vindt. Naar ik aanneem zullen de onderwijzers onder u die een dergelijke werkweek reeds meemaakten, willen beamen dat dit géén op zichzelf staande activiteit is maar geïntegreerd dient te worden met de inhoud van het leerprogramma van de klas. In eerste dan zijn volle waarde krijgt. Mijn ervaring dat bij een bezoek van een

klas aan het natuurgebied onmiddellijk merkbaar is of men op school veel of weinig aandacht besteedt aan natuur en milieu, ondersteunt dit naar mijn mening. Uit het voorgaande moet duidelijk zijn dat naar mijn mening de natuurbeheersinstanties bij de bevordering van milieubesef betrokken zijn, dan wel betrokken zullen worden.

Vanuit een oogpunt van een goede natuur- en milieu-educatie is het van belang dat het kind ook met de natuur wordt geconfronteerd, hetgeen impliceert dat de natuurbeheerder daarbij betrokken wordt. Is de stelling dat natuurbeheerders betrokken zijn bij de bevordering van milieubesef nu ook formuleerbaar vanuit een andere invalshoek?

In concreto: vanuit hun eigen discipline als beheerder?

Naar mijn mening wel.

Ik zal dit trachten aan te geven.

Van natuurbescherming naar natuurbeheer

De hoofddoelstelling van een natuurbeheerder zal ongeveer luiden: het bevorderen van de instandhouding van natuurterreinen.

Het beheer van natuurterreinen vloeit hieruit logischerwijze voort. Immers, bescherming van natuur alleen, is niet meer voldoende in het algemeen.

In veel gevallen zal er sprake moeten zijn van een beheer. (Niet voor niets is geleidelijk aan de term „natuurbescherming” dan ook in veel gevallen vervangen door „natuurbeheer”.) Overigens wil ik in het kader van dit betoog

„Een dia-serie die... een goed inzicht verstreekt in het verloop van een werkweek School in Bos.”

naar voren brengen, dat er naar mijn mening géén principieel verschil is tussen het beheer van bossen, natuurterreinen of parken en plantsoenen. Bij al de drie vormen van beheer is de hoofddoelstelling instandhouding. Met andere woorden wat ik hier in het kader van „milieu-educatie en natuurbeheer” naar voren breng wil ik op al de vormen van beheer betrekken.

Binnen de hoofddoelstelling instandhouding is het mogelijk om op bepaalde accenten, afhankelijk van de aard van het terrein, al dan geen nadruk te leggen.

Zo kan het accent bij voorbeeld op houtproductie worden gelegd, of op natuurbehoud, of op openluchtrecreatie, of – wat veelal zal voorkomen – op combinaties daarvan.

Genoemde accenten spelen een duidelijke rol in de bepaling van het beheersbeleid van een gebied. Zij zijn duidelijk geïntegreerd in het beheer.

Maar wordt in het kader van dit besluitvormingsproces nu ook aandacht gegeven aan het accent „de bevordering van milieubesef”. Ziet de natuurbeheerder dit ook als onderdeel van het beheer, in casu valt dit naar de mening van natuurbeheersinstanties ook binnen de hoofddoelstelling instandhouding?

Voor zover ik kan beoordelen in ieder geval nog niet voldoende of zelfs helemaal niet. Ik meen dat binnen de hoofddoelstelling instandhouding zeker ook aandacht vereist is voor dit accent. Uiteraard afhankelijk van aard en ligging van de terreinen.

Met andere woorden in een beleidsplan voor het beheer van een gebied dient naar mijn mening niet alleen een visie gegeven te worden op bij voorbeeld een gewenst pakket van beheersmaatregelen, of op een gewenste recreatieve ontwikkeling, maar ook dient een visie geformuleerd te worden met betrekking tot een gewenste ontwikkeling van voorlichtings- c.q. educatieve activiteiten.

Voor een goed beheer is planmatigheid – vergeeft u me het germanisme – vereist; is ook een voorlichtings- c.q. educatieplan noodzakelijk als onderdeel van een totaal beheersplan.

Afgezien nog van de vraag om hulp bij natuur- en milieu-educatieve activiteiten vanuit bij voorbeeld het onderwijs, zijn naar mijn mening minstens twee argumenten vanuit het natuurbeheer zelf formuleerbaar, die vragen om een visie op activiteiten ten

aanzien van voorlichting en educatie.

1. De natuurbeheerder heeft er alle belang bij dat de bevolking de waarde van een natuurgebied en de waarde van een goed milieu beseft.

Een bevolking die zich terzake medeverantwoordelijk voelt kan niet alleen tot gevolg hebben dat aan natuurbeheer hoge prioriteit wordt gegeven en er een morele steun bestaat; ook is te verwachten dat men bereid is een hoger bedrag aan gemeenschapsgelden voor natuurbeheer uit te geven.

2. De natuurbeheerder kan door voorlichting/educatie bereiken dat mensen een band krijgen met natuurgebieden, een gebied positiever gaan waarderen, er mogelijk meer van gaan genieten. Dit kan tot gevolg hebben dat bij voorbeeld nu uit te geven beheersgelden voor herstel van vernielingen en voor bewaking zouden kunnen verminderen. Of anders gezegd: bereikt kan worden dat een positief gedrag in de natuur bevorderd wordt.

Deze argumenten zullen duidelijk maken dat een duidelijk programma, aan activiteiten terzake ten grondslag zal moeten liggen.

Uit voorlichting en educatie voortvloeiende taken

Als dan binnen de hoofddoelstelling een accent op voorlichting en educatie formuleerbaar is, welke taken kunnen daaruit dan voortvloeien?

a. Naar mijn mening hebben natuurbeheersinstanties een duidelijke eigen taak met betrekking tot de voorlichting over de door hen beheerde terreinen. Voorlichting, waarvan informatie-overdracht een wezenlijk onderdeel uit maakt onder andere ten aanzien van ligging en aard van het terrein, gebruiksmogelijkheden in het kader van de openluchtrecreatie, beheersmethodieken enz.

b. Naar mijn mening hebben natuurbeheersinstanties een duidelijke hulpverlenende taak met betrekking tot educatieve/participatie-bevorderende activiteiten in de door hen beheerde terreinen.

Een hulpverlenende taak, omdat zoals hierboven al is gesteld, educatieve activiteiten bij voorbeeld, alle onderdeel van een totaal-aanpak dienen te zijn.

Een hulpverlening voorts die tot uiting dient te komen in het aanbieden van

„De zelfwerkzaamheid van de jongens en meisjes is van haast onschatbare betekenis.“

mogelijkheden, het stimuleren en het begeleiden van activiteiten.

Mogelijkheden voor uitvoering van deze taken zijn aanwezig – een School in Bos-begeleiding kan een onderdeel daarvan zijn. Vanuit de kennis die aanwezig is binnen de natuurbeheersinstanties, vanuit hun eigen betrokkenheid kan een positieve inbreng bij activiteiten terzake verwacht worden.

Voormelde taken dienen geïntegreerd in het werkpakket van natuurbeheersinstanties te worden opgenomen. En dit geldt naar mijn mening voor *alle* beheersinstanties op dit terrein of zij nu overheidsinstellingen van rijk, provincie of gemeente, dan wel particuliere beheersinstellingen zijn.

Enkele gedachten over de inzet van medewerkers van natuurbeheersinstanties bij deze activiteiten breng ik graag hier nog even naar voren.

Vanuit hun praktijkkennis, hun veldkennis, hun verbondenheid met het natuurterrein kunnen zij als een essentieel gegeven worden beschouwd voor een goed voorlichtings- en educatiebeleid. Ik wijs hier nog even op het belang van de beleving en de sfeer.

De inzet van praktijkmedewerkers als bosarbeiders, bosopzichters en jachtopzichters stuit echter op een aantal moeilijkheden:

- lang niet alle praktijkmensen voelen zich in staat hulp te verlenen in het kader van de voorlichting en educatie;
- aan de kwaliteit van de voorlichting en de educatie dienen hoge eisen te worden gesteld wat betreft inhoud én vorm; de vraag is in hoeverre praktijkmensen, ook al door de verder gaande specialisatie in het natuurbeheer, aan die eisen nog kunnen voldoen;
- uit bedrijfsoverwegingen is het niet verdedigbaar dat bij voorbeeld een bosopzichter voor langere tijd aan zijn eigen bosopzichterstaak wordt onttrokken en bij voorlichtings- en educatieve activiteiten wordt betrokken.

Gezien het essentiële belang van een band met het daadwerkelijke beheer en gezien de hiervoor vermelde moeilijkheden, zal een natuurbeheersinstantie die ernst maakt met de taken op voorlichtings- en educatief gebied, gekwalificeerde personen voor dit werk moeten aantrekken, voor zover niet reeds aanwezig. Ook is bezinning vereist ten aanzien van het budget en bij voorbeeld de ontwikkeling van opvangcentra. Het beleid terzake zal naar mijn mening niet *alleen* gebaseerd kunnen worden op inschakeling van praktijkmensen, noch *alleen* op hulp van buitenaf door instellingen die op dit terrein actief zijn.

De heer Bouman dankt de inleider als volgt: Wij hoorden vanmorgen een ons werk welgezind betoog van de hoofdinspecteur van het Lager Onderwijs, de heer Bent. Wij beluisterden een enthousiast van de burgemeester van Uden, de heer Schampers, hoe in zijn gemeente milieu-educatie een hoge prioriteit krijgt in het gemeentelijk bestel.

Nu was de heer Jutten, hoofd van een fraai bezoekerscentrum, aan het woord. Een bekwaam verslag van een zeer deskundig man die in de dagelijkse praktijk jong en oud ontmoet en milieu-educatief begeleidt. Ten dienste van de mens en wat ons nog rest in het natuurveld.

Wij danken de drie inleiders en zijn hen reeds bij voorbaat dank verschuldigd voor het feit dat zij vanmiddag in een forum-discussie de uitkomsten van het overleg der werkgroepen willen aanhoren, eventueel nader willen verdedigen en waar nodig toelichten.

U gaat nu in de u bekende groepen aan het werk; ik wens u veel wijsheid.

DISCUSSIE OVER STELLINGEN VAN INLEIDERS

In de middagbijeenkomst presenteerden de gespreksleiders van de verschillende discussiegroepen de resultaten van de gesprekken over de – na de inleidingen geformuleerde – stellingen van de drie inleiders, die hierop nog konden reageren.

De heer J.A. van Kruijssen presenteerde de mening van de twee discussiegroepen die zich in het bijzonder over **de stellingen van Drs. G.H. Bent** hadden gebogen.

Stelling 1. Op welke wijze kunnen de werkzaamheden van School in Bos – nog meer dan tot nu toe – geïntegreerd worden binnen de leerplannen van het basisonderwijs.

Mening discussiegroepen:

- Het leerplan moet zo worden ingericht dat School in Landschap – óf, voor de meeste scholen, een eigen alternatief hiervan – de

bekroning vormt van het biologie-onderwijs op de lagere school.

- De werkgroep zou moeten bevorderen dat voor de basisscholen beschikbaar komt een raamplan – een lijst van suggesties – waarin zowel het thema van School in Landschap, als de bij dit project toegepaste werkvormen, behandeld worden.

- Van overheidswege moet geld en mankracht beschikbaar komen om de werkgroep samen met onderwijzers in staat te stellen deze lijst op grond van hun ervaring samen te stellen.

Reactie van Drs. G.H. Bent:

Hoewel in de vraagstelling School in Bos genoemd is, spreken de discussiegroepen in hun antwoord steeds over School in Landschap. Dat is een toe te juichen redactionele ingreep die vooruit loopt op de derde stelling. De werkgroep zou er

Eén van de zes discussiegroepen die na de inleidingen werden gevormd. Foto „Bell“.

inderdaad goed aan doen niet slechts haar naam, maar ook haar werkterrein niet tot het „enge“ bos te beperken. Dat men de inpassing van School in Landschap wil bevorderen door een door de werkgroep op te stellen raamplan – misschien is het beter hier te spreken van een jaarwerkplan – is gezien de wijze waarop het schoolleerplan thans functioneert – of op sommige scholen helaas niet functioneert – een aantrekkelijke gedachte. Daar School in Bos in zijn huidige vorm lang niet voor alle basisscholen bereikbaar is, zou het verstandig zijn in die lijst van suggesties ook aandacht te schenken aan activiteiten die in de eigen omgeving van de school gerealiseerd kunnen worden. Dat kon voor het verbreiden van door scholen behartigde milieu-educatie wel eens van groot belang zijn.

Met de eis dat de overheid voor het ontwikkelen van een raamplan mensen en financiën beschikbaar zou moeten stellen, heb ik beslist moeite. Laten de geïnteresseerden die het op dit punt ernst is, de hoofden maar bij elkaar steken en met een suggestielijst komen. Het uitvoeren van een dergelijk voornemen afhankelijk stellen van overheidssteun lijkt eerder emotioneel bepaald dan dat het een reële voorwaarde is.

De heer de Vrind zet bij de laatste uitspraak van de heer Bent een vraagteken omdat de heer Bent zelf stelde dat er scholen zijn die al zeer lange tijd geen enkele verandering in inmiddels totaal verouderde leerplannen hebben aangebracht.

De heer Bent stelt hierop dat leerplanontwikkeling voor een basisschool helemaal niets met extra financiering en nog minder met het beschikbaar komen van extra mankracht te maken heeft. Als ten behoeve van een raamplan – waarin School in Bos een plaats heeft – onderwijskundigen met mensen van de werkgroep rond de tafel gaan zitten, kunnen ze best op eigen kracht tot suggesties komen die aan de basisscholen kunnen worden toegezonden.

Stelling 2. Is het juist om – meer dan tot nu toe – de pedagogische academies in te schakelen bij het werk van School in Bos, mede gezien in het licht van een wenselijke uitbreiding der activiteiten.

Mening discussiegroepen:

- Binnen de practica van de pedagogische academies zouden de principes van School in Landschap opgenomen moeten worden.
- Ook de docenten van pedagogische academies zouden direct kennis moeten maken met School in Landschap.
- De schoolbegeleidingsdiensten zouden moeten bemiddelen bij veranderingen in de leerplannen van het basisonderwijs én van de onderwijzersopleiding, waarbij met name de afstemming tussen deze beide aan de orde moet komen.

Reactie Drs. G.H. Bent:

Uit deze mening van de discussiegroepen is op te maken dat men de inschakeling van studenten van pedagogische academies op zich een juiste zaak acht. Bij de voorgestelde wijze waarop dit zou kunnen gebeuren, zijn nog wel wat kanttekeningen te maken.

Het hiervoor aangeduide jaarwerkplan kan zeker ook nuttig zijn voor de studenten van pedagogische academies. Beter is natuurlijk als zij in staat gesteld zouden worden zelf een werkweek mee te maken. Men zou zelfs kunnen overwegen om een groep toekomstige onderwijzers gezamenlijk aan een eigen School in Bos-project te laten meedoen; wel rijst dan weer de moeilijkheid een goede selectie van deelnemers te maken, omdat het op dat moment in hun studie nog helemaal niet zeker is in welke werksituatie zij terecht zullen komen.

Het inbrengen van de School in Bos-ideeën in de opleiding van docenten aan pedagogische academies lijkt een vrijwel onmogelijke zaak, omdat deze functionarissen qua specialistische opleiding en vakdiscipline van zeer verschillende herkomst zijn.

Stelling 3. Welke natuurgebieden – andere dan bossen – lenen zich eveneens voor het doel dat School in Bos nastreeft.

Mening discussiegroepen:

- Alle natuurgebieden lenen zich voor het doel dat School in Landschap nastreeft.
- De positieve belevingsmogelijkheden moeten echter uitgangspunt blijven voor het opvoeden tot milieubesef.

Reactie van Drs. G.H. Bent:

Hierbij past misschien wel de kanttekening

dat de te bezoeken natuurgebieden het praktisch werkzaam zijn van groepen kinderen moeten kunnen verdragen.

De heer Jutten merkt nog aanvullend op dat natuurgebieden waarin men School in Landschap wenst te houden toch wel aan enkele voorwaarden moeten voldoen. Zijns inziens vallen biologisch of landschappelijk kwetsbare terreinen buiten de mogelijkheden. Voorts zou er toch ook gekeken moeten worden naar de mate waarin een natuurgebied verscheidenheid aan levensvormen herbergt en ten slotte zou men misschien moeten overwegen de werkwerken toch niet te ver van huis te laten plaatshebben, omdat dan de deelnemers juist de kans hebben later nog eens – eventueel met vader, moeder, broertjes en zusjes – in zo'n gebied terug te komen.

De heer G. Mostert, hoofd van de afdeling Plantsoenen en Begraafplaatsen Zwolle, presenteert vervolgens de uitkomsten van de discussie over **de stellingen van Drs. G.J.A. Schampers**. (Daar de heer Schampers in verband met ambtsbezigheden dit deel van de bijeenkomst niet kon bijwonen, zal de heer Bouman, voorzitter van de werkgroep School in Bos, waar mogelijk op de mening van de discussiegroepen reageren.)

Stelling 1. Natuur-educatie dient een integrerend deel te zijn van milieubeleid en derhalve een taak van de overheid.

Mening discussiegroepen:

- Men onderschrijft de stelling, maar zou deze graag een wat meer concrete inhoud geven. Wil de gemeente een milieubeleid voeren, dan zal daaraan een *milieuplan* ten grondslag moeten liggen. Aan het uitvoeren van dit milieuplan dient het aankweken van milieubesef vooraf te gaan; hierbij zal naast het inschakelen van het formele onderwijs aandacht moeten worden besteed aan de participatie van zoveel mogelijk bevolkingsgroepen.

Stelling 2. Natuur-educatie dient te worden gericht op de gehele bevolking; de wijze waarop behoort te zijn aangepast aan de groep op welke men zich wenst te richten.

Mening discussiegroepen:

- In stedelijke gebieden dient de omgeving

„Onze kinderen raken steeds minder vertrouwd met de natuur.“

dusdanig ingericht te zijn, dat confrontatie met de natuur automatisch plaats heeft. Ecologische stadsontwikkeling is hierbij uitermate belangrijk; daarbij gaat het erom de bestaande situatie te verrijken met juist die elementen die de ontmoeting van mens en natuur stimuleren.

Stelling 3. Integratie in het onderwijs is de beste wijze van natuur-educatie voor de jeugd.

Mening discussiegroepen:

- We moeten niet alleen spreken over onderwijs, doch over onderwijs en vorming.
- Het zal noodzakelijk zijn dat in de opleiding aan de pedagogische academies niet alleen de eerste twee jaren het lesvak biologie verplicht wordt gegeven, doch dat het vak ecologie voor de totale opleiding verplicht wordt gesteld.
- Voor een bredere en snellere uitbreiding van de natuur-educatiegedachte zou het zeer belangrijk zijn als het huidige onderwijzersbestand collectief wordt bijgeschoold.

De heer Bent plaatst bij deze mening de kanttekening dat het – gezien de vele verschillende bekwaamheden die er op de pedagogische academies aan de studenten moeten kunnen worden bijgebracht – geen reëel voorstel is het vak biologie in deze opleiding voor elke toekomstige onderwijzer verplicht te stellen.

Overigens wordt het vak door verheugend veel studenten als specialisatie in het derde jaar gekozen.

Stelling 4. De overheid, óók en met name de rijksoverheid, dient tenminste financiële medeverantwoordelijkheid te nemen voor de natuur-educatie, speciaal wanneer deze in het onderwijs is geïntegreerd.

Mening discussiegroepen:

- Ten aanzien van overheidsverantwoordelijkheid is er een onderscheid te maken tussen de gemeentelijke en de hogere overheden. De gemeente heeft de plicht bij haar burgers milieubesef aan te kweken. Dit kan als indirect gevolg hebben dat de rijksoverheid haar uitkeringen voor bij voorbeeld het onderwijs zal moeten aanpassen. De gemeentelijke overheid dient echter in eerste instantie aan te geven waar en op welke wijze de beschikbare financiën moeten worden aangewend.

Stelling 5. Gezien de sterke spreiding van het werk van School in Bos behoort deze stichting een van rijkswege gegarandeerde financiële basis te verkrijgen.

Mening discussiegroepen:

- Deze stelling verbijzondert de uitspraak in stelling 4. In feite zal de rijksoverheid slechts voor bovengemeentelijke aangelegenheden direct financiën ter beschikking kunnen stellen. Niettemin blijft het van belang dat ook de meer direct verantwoordelijken – ook de ouders – zelf financieel in dit project bijdragen. Misschien zou bij grootschalige uitbreiding bekeken kunnen worden in hoeverre er iets gedaan kan worden aan accommodatie voor School in Bos-werkzaamheden.

De heer Mostert besluit zijn presentatie met de uitspraak:

„De knoppen staan op uitbarsten; als de zon nu schijnt, komt de boom tot bloei!”

De heer Brinksma, directeur Plantsoenen- en Reinigingsdienst Deventer, presenteert de uitkomsten van het beraad over de **stellingen van inleider G.J. Jutten.**

Stelling 1. Het kennisniveau van en een positieve houding ten opzichte van natuur en milieu worden sterk bevorderd als men

– naast het verzorgen van dieren en het behandelen van natuur- en milieu-onderwerpen op school, schooltuinwerk of excursies – kinderen in groepsverband met de natuur op een thematische wijze confronteert, gedurende enkele dagen, waarbij met nadruk op het zelf doen, directe doelgerichte ervaringen kunnen worden opgedaan. Naast het bos bieden meer biotopen mogelijkheden voor een dergelijke confrontatie.

Mening discussiegroepen:

- Benadrukt moet worden dat School in Bos als deel van een groter geheel slechts zinvol functioneert – in de grote legpuzzel op zijn plaats is! – als de kinderen door zelf doen doelgerichte ervaringen kunnen opdoen gedurende hun gehele schooltijd. Schooltuinwerk, excursies en de andere genoemde zaken stimuleren het deelnemen aan een natuurwerkweek; anderzijds is de schoolwerkweek een indringende stimulans voor de milieu-educatie dichter bij huis.

Stelling 2. De natuurbeheersinstanties dienen naast doelstellingen als natuurbehoud, openluchtrecreatie en houtproductie ook de bevordering van milieubesef steeds als doelstelling in hun beleid op te nemen. Zij hebben een eigen taak met betrekking tot de voorlichting over de beheerde terreinen. Zij hebben een hulpverlenende taak met betrekking tot educatieve en participatie bevorderende activiteiten in de door hen beheerde

De discussie wordt hier kennelijk even onderbroken door de komst van de fotograaf; links de heer J.A. van Kruijssen, secretaris van de werkgroep School in Bos. Foto „Bell”.

Ook deze groep discussieerde onder leiding van een lid van de werkgroep School in Bos, en wel de heer P.J. Steltman (X). Foto „Bell“.

terreinen. In dit kader kunnen onder natuurbeheerders zowel beheerders van bossen en natuurerreinen, als beheerders van parken en openbare plantsoenen worden verstaan.

Mening discussiegroepen:

- Behalve natuurbeherende instanties, hebben ook landschapsbeheerders de in de stelling vervatte opdracht het bevorderen van milieubesef in hun beleid op te nemen.
- Misschien moet wat uitdrukkelijker gesteld worden dat hun hulpverlenende taak in het bijzonder gericht zou kunnen zijn op het onderwijs in uitgebreide zin.
- Behalve de inzet van praktijkmensen uit het natuurbeheer, kunnen ook de beheerders zelf goede diensten verlenen bij het uitdragen van milieubesef.

Stelling 3. De medewerking van praktijkmensen uit het beheer kan slechts beperkt blijven. De natuurbeheersinstanties dienen te zorgen voor voorlichtend/educatief vaardige personen, én voor een adequaat budget om aan de onder 2 gestelde taken vorm en inhoud te kunnen geven.

Mening discussiegroepen:

- Juist omdat praktijkmensen hun eigenlijke werk niet in het gedrang mogen laten komen, is het nodig dat de natuurbeherende instanties voor het verlenen van steun aan milieu-educatieve projecten de daarvoor geschikte medewerkers ook budgettair vrijmaken.

Na deze behandeling van de stellingen van de inleiders geeft de voorzitter, de heer Bouman, het woord aan de heer de Heus (Staatsbosbeheer), die wijst op de in Engeland al zeer lange tijd in praktijk gebrachte ideeën omtrent natuur- en milieu-educatie. De gedachte achter School in Bos is naar zijn mening dan ook beslist niet nieuw. In Engeland heeft men ook vrij veel onderzoek gedaan naar de resultaten. Onder andere zijn uitkomsten van deze onderzoeken vastgelegd in een serie publikaties van de Countryside Commission for Scotland. De heer de Heus beveelt de lezing van deze boekjes aan en doet de

„Het gaat om een investering in de eigen jeugd.“

suggestie dat we in Nederland proberen te komen tot een overall-plan voor het zeer brede terrein van natuur- en milieu-educatie. Dit zou een goede gemeenschappelijke achtergrond kunnen zijn voor de vele initiatieven die er op dit terrein thans tot ontplooiing komen en tevens een gewenste afstemming tussen activiteiten, mensen en middelen kunnen bewerkstelligen.

De heer Wals merkt op dat vergelijking met het buitenland door de dikwijls totaal andere verhoudingen op het gebied van onderwijs en natuurbeheer, met enige behoedzaamheid moet gebeuren. Hij kan zich zelfs voorstellen dat de wijze waarop School in Bos in Nederland wordt gerealiseerd, nog nieuwe elementen zou kunnen bevatten voor de genoemde engelse onderzoekers.

Slotwoord van de heer Bouman

Dames en heren,

Ik geloof dat ik mij niet wat aanpraat, wanneer ik stel dat wij terug kunnen zien op een bijzonder vruchtbare studiebijeenkomst. Wij ontmoetten elkaar, onderwijsmensen, natuurbeheerders, beleidsfunctionarissen, schoolbiologen.

Wij hoorden elkaar aan, beluisterden vier inleiders die de moeite namen zich in de materie te verdiepen, die voorbereiding troffen, ons daarvan deelachtig maakten en zelfs bereid waren, op een enkele uitzondering na, tot en met deze forumdiscussie in ons midden te blijven.

Wij zijn die heren daarvoor zeer dankbaar. Zeer speciaal omdat zij ons de gespreksstof aandroegen. Wij zullen nog op andere wijze van onze dank laten blijken.

Er is wel gebleken dat de gesprekken in de kleine werkgroepen met grote toewijding hebben plaatsgevonden en een ieder heeft vanuit zijn discipline zijn inbreng gegeven. De voorzitters van die werkgroepen wil ik gaarne hartelijk bedanken. Wij beseffen hoe moeilijk het is de veelheid van meningen samen te vatten tot een uitspraak die beantwoordt aan het gegeven dat in de stellingen was vervat.

Wij werkten een avond en een dag aan het gegeven School in Bos. Een vorm van milieu-educatie waarin wij sterk geloven, mede dank zij het applaus dat werd ontvangen van de deelnemers in de achter ons liggende jaren.

Wij kunnen niet meer terug. Degenen die de kinderen in het veld hebben begeleid en hun gedragingen hebben bekeken, kunnen niet meer terug.

Maar wij kunnen ook niet zover vooruit als wij wel zouden willen. Wij kunnen nog in de verste verte niet voldoen aan de vraag. Eén ding staat voor mij vast, ik loop al wat jaren mee en heb meegedaan aan een aantal methodes – en deze gestimuleerd – die milieu-educatie tot doel hebben. School in Bos acht ik, ik heb het niet bedacht, School in Bos acht ik een hele goeie. Wel wil ik stellen, dat de waardering en de belevingswaarde van het natuurlijk milieu het best kan worden overgedragen vanuit de beheerssituatie. En wat er dan beheerd wordt is mij om het even.

De deelnemers die andere milieus dan het bos aandragen, hebben alle gelijk van de wereld, als er maar gewerkt kan worden, want werken en leren, is in welk milieu dan ook essentieel. Dat is de verrassende praktijkervaring. Velen wisten dat al eerder. Ik eerst sinds enige jaren.

Ons grote probleem is, hoe kunnen wij voldoen aan de overstelpende aanvraag. Als volgt zou het kunnen. Wij hebben meer ontvangende landschappen nodig. Meer natuurbeherende instanties die ons met open armen, één of twee keer per jaar, tegemoet treden. Wij hebben méér ruimten nodig waar een schoolklas kan werken, leren en overnachten.

Wij zijn er niet op uit een centrale overheid financieel te belasten met de kosten van reis en verblijf van tienduizenden kinderen per jaar. Daarvoor moet worden gespaard en dat kan wanneer een school tijdig wordt gewaarschuwd.

De werkgroep heeft wél hulp nodig. De werkgroep vraagt om deskundigen die full-time mogen opereren in die streken waar gastheren moeten worden voorgelicht. Zó goed voorgelicht dat zij dan School in Bos in hun werkorganisatie als een jaarlijks weerkerende gebeurtenis opnemen.

En de ontvangende beheersinstanties, wie dat ook mogen zijn, het Staatsbosbeheer, de Provinciale Landschappen, particulieren of gemeenten, zij allen hebben wat hulp nodig als zij hun grenzen openstellen voor de jonge burgers.

Misschien wil de officiële vertegenwoordiger van de Staatssecretaris, de heer Pieters, nu nog een enkel woordje spreken, als ik hem niet te zeer overrompel.

„Binnen de hoofddoelstelling instandhouding... kan het accent bij voorbeeld op houtproductie worden gelegd.“

Zijn grote belangstelling is ons uit verschillende gesprekken inmiddels wel bekend; daarom ben ik zo vrij hem om een afsluitend woord te vragen.

Vertrouwen in succesvolle verdere ontwikkeling

Drs. J.B. Pieters, beleidscoördinator van de directie Natuurbehoud en Recreatie, die mede namens de staatssecretaris van CRM de studiebijeenkomst heeft bijgewoond, plaatst het onderwerp van deze dagen tegen de achtergrond van de huidige opvattingen omtrent de zorg voor natuur- en landschapsbehoud en milieubesef. Het onderstaande is een redactioneel samengevatte weergave van zijn woorden.

In de laatste jaren, aldus Drs. Pieters, zijn we toegesloegen naar de overtuiging dat we er met welvaart alleen niet zijn. Wil de mens met al zijn materiële verworvenheden gelukkig zijn, dan is daarvoor een welzijnskader nodig, waarin de leefomgeving van de mens een belangrijke rol speelt. Ten aanzien van onze zorg voor natuur en landschap betekent dit dat de prioriteiten anders komen te liggen. De reservaatgedachte – die van zeer groot belang is geweest voor het behoud van zoveel waardevolle landschappen en natuurgebieden – groeide uit naar ideeën

over integrale landschapszorg, waarin het sociaal-cultureel welzijn van de mens in onze maatschappij voorop hoort te staan. De ontwikkeling van een integraal beleid dat ruimte biedt voor het behoud van landschappelijke, biologische en cultuur-historische waarden en tegelijkertijd open staat voor ontwikkelingen die het sociaal-cultureel welzijn van de mens in de komende tijd moeten bevorderen, is stellig nog niet afgerond. De discussie daarover is juist nu in een tijd van economische teruggang bijzonder actueel, omdat we er nu niet omheen kunnen uit te spreken wat een menswaardige leefomgeving ons waard is, waar wij de prioriteiten willen leggen. Aan de ontwikkeling van een welzijnskader in deze zin zijn een viertal aspecten te herkennen:

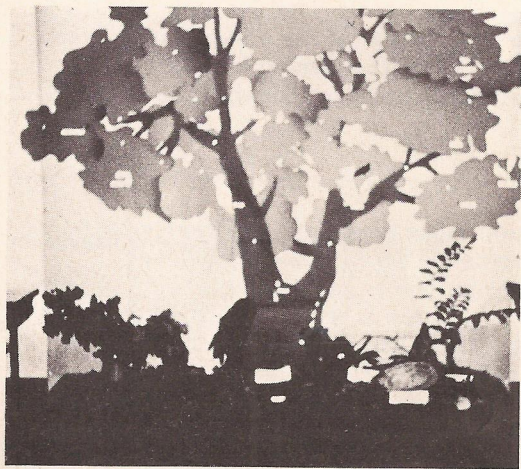
- we zullen de maatschappelijke relatie tussen mens, natuur en landschap in ons beleid primair moeten stellen;
 - de vermaatschappelijking van de zorg voor natuur- en landschapsbehoud vergt steun en begrip van alle lagen van de bevolking;
 - het beleid ten aanzien van natuur en landschap zal er uitdrukkelijk op gericht moeten zijn alle bevolkingsgroepen – ook die op dit punt nu nog achtergesteld zijn – te laten deelhebben aan een goed leefmilieu in hun eigen leefomgeving;
 - om dit te bereiken zullen we de voorwaarden moeten scheppen voor een daadwerkelijke participatie; we zullen de mensen de mogelijkheid moeten bieden voldoende kennis en inzicht in de nagestreefde waarden te verwerven.
- Dit is de achtergrond van de CRM-opvatting dat zorg voor natuur en landschap ook een verantwoordelijkheid voor milieu-educatie inhoudt. Vanuit deze verantwoordelijkheid ziet CRM in het IVN het instituut dat zich met de coördinatie en uitvoering van taken op dit gebied kan belasten. Voor een systematisch te realiseren beleid in deze zin is het noodzakelijk dat de gedachte aan een grotere toegankelijkheid van natuurgebieden in al hun verscheidenheid met kracht ondersteund wordt.
- In zoverre het verspreiden van kennis en inzicht omtrent de maatschappelijke relatie mens, natuur en landschap via het onderwijs kan verlopen, is de structurering daarvan – integratie in de leerplannen – natuurlijk een eigen verantwoordelijkheid van het departement van Onderwijs en

Intensief beraad in de groep waarvan onder anderen deel uitmaakten Drs. J.B. Pieters, beleidscoördinator van de directie Natuurbehoud en Recreatie van CRM (●), en de heer H. Wals, adviseur van de werkgroep School in Bos (*). Foto „Bell“.

Wetenschappen. De organisatorische ontwikkeling van het project School in Bos, dat zoals eerder in deze bijeenkomst werd opgemerkt naam en doelstellingen wat ruimer zou moeten formuleren, wil CRM voor zover binnen zijn vermogen, graag ook financieel steunen. Voor het werk tot nu toe verdient de werkgroep een compliment, in het bijzonder de vasthoudendheid van de directeur van de KNHM en de bereidheid van deze vereniging de middelen voor dit werk beschikbaar te willen stellen, moeten hierbij worden genoemd.

„De knoppen staan op uitbarsten; als de zon nu schijnt, komt de boom tot bloei!“

Dat op deze bijeenkomst zoveel vertegenwoordigers uit verschillende groeperingen – overheid, natuurgebeur, onderwijs – aanwezig zijn, wekt het vertrouwen dat School in Bos nog een succesvolle verdere ontwikkeling zal doormaken.

De heer Bouman dankt de heer Pieters voor zijn bemoedigende woorden en voor de toegezegde steun om met dit werk verder te kunnen gaan. Graag zegt hij toe het departement van CRM op de hoogte te zullen houden van de activiteiten die de werkgroep verder zal gaan ontwikkelen.

Alvorens de bijeenkomst officieel te sluiten, dankt de heer Bouman alle aanwezigen voor hun werkzaam aandeel in deze conferentie en de directie van het Kupersoord voor de voortreffelijke huisvesting en verzorging.

Hij eindigt met het voorstel de geestelijke vader van het project, de helaas afwezige Bert Schut, een bericht van de volgende strekking te doen toekomen:

„Wij hebben met grote aandacht geluisterd naar je enthousiaste toelichting bij de fraaie dia's met betrekking tot School in Bos. Wij zouden je daarbij graag persoonlijk hebben gezien en wensen je vrouw een spoedig algeheel herstel toe.“

Met een langdurig applaus stemmen de aanwezigen hiermee in.